

Wiadomości Konserwatorskie

ISSN 0860-2395

BIULETYN STOWARZYSZENIA KONSERWATORÓW ZABYTKÓW

Rok II lipiec - wrzesień 1987

OD REDAKCJI

Представляем нашим Читателям издание специальное "Wiadomości...". Замещаем в нем три opracowania poświęcone ocenie stanu ochrony zabytków i muzealnictwa w Polsce, przygotowane przez zespół pod kierunkiem Generalnego Konserwatora Zabytków. Ważnym ich elementem są również wnioski i propozycje działań w najbliższych latach. Jest to więc program będący efektem intensywnych prac prowadzonych w resorcie kultury i sztuki po objęciu funkcji przez mgr. Tadeusza Zielniewicza. Program ten będzie przedstawiony Narodowej Radzie Kultury i władzom centralnym, równocześnie jednak zaprezentowany zostaje środowisku. Mogą w nim nastąpić zmiany i modyfikacje jako rezultat dyskusji społecznej. Taki tryb konsultacji propozycji działania w zakresie ochrony zabytków następuje po raz pierwszy i może być uznany jako wydarzenie. Skorzystajmy więc z okazji. Zwracamy się do całego środowiska

muzeologów i konserwatorów, do wszystkich Czytelników z propozycją ustosunkowania się zarówno do ocen zawartych w opracowaniach jak i do propozycji rozwiązań niezwykle trudnych problemów. Należy wszakże pamiętać, że teksty te adresowane są przede wszystkim do osób, które nie są zorientowane w szczegółowych problemach w takim stopniu jak członkowie SKZ. Równocześnie teksty te przedstawiają wiele faktów być może nieznanych tym, którzy na co dzień działają w wąskich wyspecjalizowanych dziedzinach i nie dostrzegają całokształtu problematyki. Jeśli znajdziemy w nich potwierdzenie naszych opinii lub jeśli uważamy, że pomijają istotne sprawy - napiszmy! Wypowiedzi takie na pewno pomogą Generalnemu Konserwatorowi Zabytków, pomogą i zabytkom.

Główne materiały uzupełniamy tekstami o charakterze informacyjnym, które już stają się tradycją "Wiadomości Konserwatorskich".

II WALNY ZJAZD DELEGATÓW SPRAWOZDAWCZO-WYBORCZY WE WROCŁAWIU

W dniach 24-26 czerwca 1987 r. odbył się II WALNY ZJAZD DELEGATÓW SKZ, na którym wybrano nowe władze Stowarzyszenia.

Sprawozdanie z przebiegu Zjazdu, teksty wystąpień i fragmenty dyskusji zamieścimy w następnym zeszycie "Wiadomości Konserwatorskich". Skłania nas do tego zarówno szczególny charakter tego wydania jak i fakt, że na Zjeździe podjęto tylko dwie uchwały /o 50%-wej składce dla członków-emerytów oraz w kwestii Lubiąża/. Liczne pozostałe wnioski pozostawiono do opracowania Komisji Wniosków i będą one przedmiotem dyskusji i uchwał na specjalnym posiedzeniu delegatów na Zjazd, które planowane jest 25 listopada br. Będzie więc okazja przedstawić całość dorobku Zjazdu łącznie. Do tego czasu przedstawiamy jedynie nowe władze Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków wybrane 26 czerwca br.

cd. na s.2

NAGRODY MINISTRA KULTURY I SZTUKI w 1987 r.

W lipcu 1987 r. ogłoszone zostały nagrody przyznawane co dwa lata przez ministra kultury i sztuki. W zakresie konserwacji zabytków i ochrony dóbr kultury nagrody otrzymali:

Nagrodę I stopnia:

WOJCIECH KALINOWSKI - za całokształt wybitnych osiągnięć w dziedzinie ochrony zabytków i za działalność dydaktyczną;

HENRYK KONDZIELA - za całokształt osiągnięć muzealnych i konserwatorskich.

Zespołowa: BOLESŁAW BIELAWSKI, JERZY GOŁOS, JAROSŁAW STĘPOWSKI i BENIAMIN VOGEL - za osiągnięcia związane z ochroną zabytkowych instrumentów muzycznych w Polsce.

Nagrodę II stopnia:

JERZY CZAJKOWSKI - za całokształt osiągnięć w dziedzinie muzealnictwa i ochrony dóbr kultury, a w szczególności w zakresie budownictwa ludowego;

LUCJAN CZUBIEL - za całokształt osiągnięć w dziedzinie muzealnictwa i za ochronę zabytków Warmii i Mazur;

KRYSTYNA WICHER-JESIONOWSKA - za całokształt osiągnięć konserwatorskich i muzealnych na Opolszczyźnie.

O nagrodę dla W.Kalinowskiego i zespołową I stopnia wnioskowało Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków. H.Kondziela i L. Czubieli są aktywnymi działaczami SKZ i członkami władz naczelných kadencji 1984-87.

Wszystkim laureatom serdecznie gratulujemy !

cd. ze s.1

Prezes: doc.dr BOHDAN RYMASZEWSKI /Warszawa/

Zarząd Główny: prof.dr JERZY STANKIEWICZ /Gdańsk/ - wiceprezes; prof.dr hab. WŁADYSŁAW ŚLESIŃSKI /Kraków/ - wiceprezes; mgr MAREK KONOPKA /Warszawa/ - sekretarz generalny; prof.dr hab. JERZY KOWALCZYK /Warszawa/ - skarbnik; mgr KAROL GUTTMEJER /Warszawa/, dr MIROSLAW PRZYŁĘCKI, dr HENRYK DZIURLA, mgr TADEUSZ KALETYN /wszyscy z Wrocławia/, mgr LUBOMIRA MADEJSKA, mgr inż.arch. JANUSZ NEKANDA-TREPKA /oboje ze Szczecina/.

Komisja Kwalifikacyjna: prof.dr hab. ZYGMUNT ŚWIECHOWSKI /Warszawa/ - przewodniczący; dr TADEUSZ RUDKOWSKI /Warszawa/, dr BOŻENA WOŹNIAK /Kalisz/, prof.dr hab. EDMUND MAŁACHOWICZ /Wrocław/, dr ALICJA KURZAŃKOWSKA /Lublin/, mgr TERESA MEJER-LENCZOWSKA i dr JAN SKURATOWICZ /oboje z Poznania/.

Główna Komisja Rewizyjna: doc.dr hab. Tadeusz POKLEWSKI /Łódź/ - przewodniczący, doc.dr hab. RYSZARD BRYKOWSKI /Warszawa/, dr MIECZYSLAW KURZAŃKOWSKI /Lublin/ - sekretarz, mgr JERZY TUR /Rzeszów/, dr STANISŁAW SKIBIŃSKI /Toruń/.

Główny Sąd Koleżeński: mgr LUCJAN CZUBIEL /Olsztyn/, mgr JERZY ŻURAWSKI /Kazimierz Dolny/, mgr RYSZARD GULCZYŃSKI /Poznań/, mgr ANDRZEJ GACZOŁ /Kraków/, doc.dr hab. HENRYK KONDZIELA /Poznań/.

OCENA STANU MUZEALNICTWA I OCHRONY ZABYTEKÓW I KIERUNKI DZIAŁAŃ DO 1990 ROKU

I

OCENA STANU MUZEALNICTWA I KIERUNKI DZIAŁAŃ W LATACH 1987-1990

1. STAN OBECNY MUZEALNICTWA

Muzea są instytucjami, które gromadzą, chronią i udostępniają dobra kultury i zabytki z zakresu dziedzin humanistycznych, a także przyrody i techniki. Według danych GUS-u na dzień 31.12.1986, istniało w Polsce 537 muzeów, jednakże instytucji muzealnych, spełniających wszystkie kryteria /ekspozycja, kadra, magazyny, konserwacja zbiorów, działalność naukowa i wystawienniczo-oświatowa/ było tylko 235, pozostałe to niesamodzielne formy organizacyjne - oddziały terenowe muzeów i różnego typu punkty ekspozycyjne. W porównaniu z innymi krajami socjalistycznymi, jak i zachodnimi, sieć muzealna w Polsce jest słabo rozwinięta /dla porównania: Czechosłowacja - 414, NRD - 560, Bułgaria - 240, Francja - 1310, Japonia 472, RFN - 1400; dane z 1986 r. porównywalne z ilością mieszkańców/.

Od 1970 r. przybywa w Polsce ok. 12-14 "placówek muzealnych" głównie z inicjatywy społecznej. Powstanie instytucji muzealnej w pełnym rozumieniu tego pojęcia jest procesem wieloletnim i ostatnią, którą powołano w tym trybie, jest funkcjonujący od 1980 r. Zamek Królewski w Warszawie.

Resortowi kultury i sztuki podlega 427 instytucji i "placówek muzealnych" /w tym 56 bezpośrednio/, innym ministerstwom i instytucjom państwowym 56 muzeów, 44 należą do organizacji społecznych, 10 to muzea kościelne. Obok nich istnieją jeszcze w Polsce około 7 tysięcy izb pamięci i kolekcji przyzakładowych. Ich społeczna funkcja jest istotna, ale zasięg oddziaływania ograniczony.

Wśród muzeów można wyróżnić: centralne i specjalistyczne mające podstawowe znaczenie dla kształtowania obrazu muzealnictwa oraz okręgowe i regionalne tworzone w województwach. Są to z reguły muzea wielodziałowe zajmujące się różnymi dziedzinami. Muzea specjalistyczne - to - historyczne, artystyczne, etnograficzne i archeologiczne, przyrody, techniki, ale również wiele muzeów i placówek zajmujących się jedną wąską dziedziną, jako jedyne w kraju, np. farmacji, filatelistyki /takich jest 60/. Większość muzeów finansowana jest z FRK, z wyjątkiem małej grupy muzeów społecznych, kościelnych i niektórych resortów.

W ostatnich 15 latach nastąpiło wzbogacenie sieci muzeów przede wszystkim o muzea historyczne /w tym biograficzne/ i etnograficzne /głównie muzea budownictwa ludowego/. Skanseny pełnią szczególną funkcję z zakresu ochrony zabytków nieruchomych w związku z szybkim procesem zaniku tradycyjnego budownictwa.

Tendencje regresywne obserwowane są natomiast w muzealnictwie techniki i przyrody, istotnym dla

kształcenia młodego pokolenia w dziedzinach wiedzy, spełniających podstawowe zadanie w procesie kształcenia i wychowania. Sieć muzeów nie jest równomierna - gęstsza w województwach zachodnich i południowych, słabsza - w części środkowopolskiej oraz na północnym wschodzie i wschodzie, co odpowiada w przybliżeniu infrastrukturze komunalnej. Obecna struktura organizacyjno-administracyjna muzeów jest nieadekwatna do potrzeb i utrudnia realizację racjonalnej polityki gromadzenia zbiorów i zarządzania. Wymaga to zmian i uporządkowania, a także egzekwowania w większym niż dotychczas stopniu uprawnień ministra kultury i sztuki w zakresie nadzoru nad muzeami.

W zbiorach muzealnych znajduje się obecnie 9.340.000 dóbr kultury i zabytków, a więc o 100 % więcej niż w 1962 r. /wówczas - 4 miliony/.

W czterdziestolecie, po katastrofalnych stratach kulturalnych następujących od okresu zaborów, a szczególnie dotkliwych w wyniku II wojny światowej, nastąpiło odbudowanie zasobów. Liczebnie pokaźne, stanowią one zaledwie część przeciętnego stanu posiadania innych państw europejskich /jest to tylko dwukrotnie więcej niż zbiory leningradzkiego Ermitażu/.

Pozyskiwanie zbiorów odbywa się dzięki pracy własnej muzeów /badania terenowe/ oraz pomocy społeczeństwa /dary i przekazy/, a tylko w części z zakupów. W 1986 r. stan zbiorów powiększył się o ponad 300 tysięcy pozycji, z zakupu pochodzi tylko 65 tysięcy /21%, przy czym 90 % wszystkich zasiliło zbiory muzeów podległych MKiS. Świadczy to o dużym zaufaniu społeczeństwa do muzeów, a zarazem o efektywności pracy ludzi w nich zatrudnionych.

Należy podkreślić, że instytucje muzealne gromadząc zabytki i dobra kultury, dokumenty i materiały obrazujące historyczny rozwój narodu i państwa,

pełnią funkcję narodowego skarbcza, mającego z jednej strony istotne znaczenie dla kształtowania poczucia tożsamości narodowej, z drugiej zaś podstawowego zbioru, do którego sięgają naukowcy, twórcy, projektanci, pedagodzy, wydawcy dla realizacji swych współczesnych prac literackich, filmowych, teatralnych czy publikacji. Dlatego funkcje gromadzenia, konserwacji, dokumentacji i udostępniania, jakie spełniają muzea, nie mogą być porównywalne z innymi działami kultury i sprowadzane tylko do ujęcia frekwencyjnego. Funkcje te są ściśle sprzężone z możliwościami kształtowania świadomości społeczeństwa, wychowania patriotycznego i kulturalnego, szczególnie młodego pokolenia i nie mogą być prawidłowo wykonywane bez właściwej ochrony zbiorów, ich opracowania oraz warunków ich udostępniania.

Tymczasem właśnie w tym zakresie narosły ogromne zaległości i zaniedbania. Pełną inwentaryzację posiada obecnie 7,5 miliona obiektów, opracowanie naukowe około 5 milionów. Zaległości te występują szczególnie w niektórych muzeach centralnych, a ich przyczyny tkwią zarówno w przestarzałych przepisach prawnych, jak i w braku odpowiedniego wyposażenia /np. pracowni fotograficznych/, w wieloletnich zaniedbaniach w zakresie remontu i wyposażenia obiektów, niekiedy w brakach kadrowych w niektórych wąskich specjalizacjach.

Niezadowolający jest również stan konserwacji zbiorów. Dotyczy to zarówno dzieł sztuki /malarstwo, grafika, tkaniny/ wymagających znacznych umiejętności konserwatorskich i odpowiednich urządzeń, jak i wielu muzealiów potrzebujących prostych zabiegów. Przyczyną stanu tego jest zarówno zbyt mała ilość pracowników, magazynów i pracowników konserwacji, jak i dotkliwe braki środków konserwujących. Brak efektywnych działań zagraża degradacją posiadanych dóbr kultury, a także ograniczaniem ich liczby, nadającej się do udostępniania publicznemu, a tym samym atrakcyjności wystawowej. Ponadto konserwacja muzealiów przeważnie warunkuje lub przynajmniej towarzyszy pracom naukowo-badawczym, w tym też katalogowym. Od wielu lat w tym zakresie sytuacja nie zmienia się na lepsze. Wymaga to zarówno konkretnej pomocy finansowej jak i wypracowania nowego systemu organizacyjnego i ekonomicznego, gdyż zmiany gospodarcze zachodzące w Polsce powodują, że muzea przestały być pracodawcą mogącym konkurować zarówno z innymi instytucjami jak i zagranicznymi w zatrudnianiu konserwatorów.

Muzea zajmują ponad 2 tysiące budynków, w tym około 150 posiada uciążliwych współużytkowników. Mieszczą się przeważnie w obiektach o innej pierwotnie funkcji użytkowej i odczuwa się brak zarówno sal ekspozycyjnych, jak i powierzchni magazynowej czy lokali dla pracowni konserwatorskich. Po wojnie nie wybudowano w Polsce ani jednego nowego obiektu muzealnego spełniającego wymogi funkcjonalne tego rodzaju instytucji.

W realizacji znajdują się gmachy muzeów narodowych w Poznaniu i Krakowie /tego drugiego od 50 lat !/. Nie odbudowano również budynku Muzeum Śląskiego w Katowicach, wzniesionego przed wojną według najlepszych standardów europejskich i celowo zniszczonego przez hitlerowców jako symbolu kultury polskiej.

Z tego względu m.in. około 8 % zbiorów znajduje się w stałej ekspozycji, co wprawdzie jest porównywalne z sytuacją w muzeach na świecie, ale w skali wyjątkowo procentowej, przy nieporównywalnie większych tam zasobach. Bezpieczeństwo zbiorów nie pozwala rozszerzać stałych ekspozycji i poza siedzibami muzeów. Coraz powszechniejsze są więc rozwiązania drastyczne np. uszczuplanie powierzchni wystawowej, którą przeznaczają się na magazyny. Poprawę zapewnić powinno pozyskiwanie nowych obiektów, niekiedy nie w siedzibie administracyjnej muzeum lub przekształcanie gmachów nie funkcjonujących ekspozycyjnie na potrzeby zaplecza, w tym konserwatorskiego i magazynowego.

Trudności lokalowe są źródłem wielu niedomagań w pracy muzeów, m.in. także przy ochronie zbiorów, zarówno siłami pracowników dozoru /ok. 800 osób/ i pomocy muzealnych na ekspozycjach /ok. 1600 osób/ jak i odpowiednimi instalacjami. Niefunkcjonalne zbyt

często pomieszczenia i rozdrobnienie bazy utrudniają dozór, coraz częściej sprawowany z powodów placowych przez osoby przypadkowe. Natomiast pełne zabezpieczenie elektroniczne posiada około 70 muzeów i placówek, a niepełne tylko 46. Jakość ich jest niezadowolająca lub nawet zła. Urządzenia te mimo swej zawodności są kosztowne w instalowaniu i eksploatacji, co ogranicza ich szersze wykorzystanie. Podobna sytuacja dotyczy elektronicznych zabezpieczeń przeciwpożarowych, czym dysponuje tylko 60 instytucji i placówek muzealnych. Niezadowolająca jest również jakość podstawowego sprzętu przeciwpożarowego, zbyt mało dotąd przywiązywano wagi do szkolenia pracowników w tym zakresie.

Niedoinwestowanie techniczne muzeów dotyczy także wszystkich niemal przejawów pracy muzealnej: konserwatorskiej, dokumentacyjnej /sprzęt fotograficzny do dokumentacji zbiorów, sprzęt komputerowy do ewidencji zbiorów, czytniki i mikrofiszki/. Dotkliwy jest prymitywizm środków i wyposażenia, służących udostępnianiu zbiorów i działalności oświatowo-dydaktycznej, ponieważ:

- 3/4 muzeów nie ma w ogóle sprzętu audiowizualnego, a tylko 5 % dysponuje nowocześniejszymi, podstawowymi urządzeniami,
- z braku mechanicznych środków audiowizualnych 80 % muzeów musi prowadzić obsługę publiczności jedynie w formie przewodnickiej,
- większość muzeów nie ma sal kinowych.

Ponadto muzea odczuwają brak dostatecznej ilości środków transportowych, niedozwonych w terenowej pracy naukowo-badawczej, jak też oświatowej i popularyzatorskiej. Powodem takiego niedoinwestowania jest zarówno brak wyspecjalizowanego producenta sprzętu muzealnego, jak również brak możliwości nabycia w Polsce wysokiej jakości aparatury zagranicznej.

Braki powyższe są szczególnie dotkliwe w największych muzeach centralnych. Z tych powodów niektóre kolekcje i zbiory o szczególnej atrakcyjności np. sztuka użytkowa czy galerie malarstwa i grafiki, bogate zbiory numizmatyczne nie są w ogóle udostępniane publiczności. Dotyczy to jednak również innych muzeów o szczególnej pozycji, np. Muzeum Techniki NOT, Muzeum Wojska Polskiego czy muzeów przyrodniczych, których wystawy stałe zostały albo zlikwidowane, albo ograniczone do minimum.

Działania na rzecz poprawy sytuacji powinny być więc koncentrowane szczególnie na rozwiązaniu problemów tych muzeów.

Instytucje i placówki muzealne zatrudniają ogółem 7,5 tysiąca pracowników, w tym ponad 3 tysiące z wyższym wykształceniem, około 1,6 tysiąca pracowników technicznych oraz 2,8 tysiąca obsługi i dozoru. Od 1975 r. wzrost zatrudnienia nastąpił o około 2,5 tysiąca, a więc o około 120 rocznie, co przy tworzeniu kilkunastu placówek rocznie wymagających minimum 5-6 osób zatrudnienia, nie jest znaczące, a w praktyce instytucji muzealnych niemal niezauważalne.

Pracownicy muzeów stanowią dobrze przygotowaną kadrę specjalistów o dużym doświadczeniu i wieloletniej praktyce, niemniej niektóre specjalności odczuwają braki kadrowe, a w ostatnich latach w związku z niezwykle niską tabelą płac /w porównaniu do przeciętnej krajowej/ obserwuje się fluktuację kadry i ucieczkę, zwłaszcza młodszych pracowników,

do instytucji zapewniających lepsze płace. Stan liczbowy i struktura zatrudnienia są niezadowolające. W 1986 r. liczba wakatów w muzeach wyniosła 338. Obserwuje się również zjawisko odchodzenia zdolniejszych pracowników do instytucji naukowych PAN, a także niechęć do podejmowania pracy na stanowiskach szczególnie istotnych w pracy oświatowej i upowszechnieniowej, co obniża poziom tej działalności. Uzyskanie przez tę, stosunkowo niewielką grupę osób, korzyści związanych ze statusem pedagoga pozwoliłoby procesy te zahamować. Istnieje również niewłaściwa relacja między ilością pracowników merytorycznych i technicznych, na niekorzyść tych ostatnich; zbyt mała ilość pracowników obsługi i dozoru ogranicza dostępność zbiorów i ich wykorzystanie /zamknięte ekspozycje, trudności w utrzymaniu schludności pomieszczeń/. Istnieją duże trudności w zatrudnianiu specjalistów zwłaszcza w muzeach terenowych, m.in. na skutek braku mieszkań.

Instytucje muzealne są również placówkami badawczymi, gdyż wyrosły m.in. z potrzeby tworzenia bazy źródłowej dla nauk humanistycznych i przyrodniczych. Są one również niezbędnym zapleczem dla uniwersytetów i instytutów PAN, przez które powinny być przekazywane uzyskane w toku badań /np. etnograficznych, historycznych i archeologicznych/ źródła i dokumentacje i służyć następnie działalności upowszechnieniowej. Instytucje muzealne prowadzą liczne własne badania, osiągając znaczne rezultaty na skalę krajową, a niekiedy i międzynarodową, uczestnicząc w realizacji wielu tematów i problemów naukowych międzyresortowych i resortowych. Ograniczenia w tym zakresie wynikają również z braków bazy lokalowo-technicznej, wpływają one też niekorzystnie na możliwości korzystania ze zbiorów muzeów przez badaczy z instytucji naukowo-badawczych. Miernikiem aktywności muzeów jest po części znaczny ich udział w życiu naukowym w Polsce i za granicą, a także w publikacjach, których ilość i zakres ze względu na braki papieru jest bardzo ograniczona. Należy podkreślić, że bezdewizowa wymiana wydawnictw naukowych z zagranicą /choć częściowo/ umożliwia dopływ fachowej literatury bibliotekom muzealnym, z których korzystają wszystkie środowiska naukowe. Stan poligrafii w Polsce wysoce niekorzystnie wpływa na poziom edytorski naszych publikacji, zdecydowanie gorszy od otrzymywanych z krajów socjalistycznych /np. z Czechosłowacji i NRD/.

Muzea polskie cechuje duża aktywność w dziedzinie udostępniania zbiorów i działalności oświatowej. W wystawiennictwie, które jest główną formą wypowiedzi, liczba wystaw organizowanych corocznie jest znaczna. W warunkach europejskich Polska zajmuje pod tym względem pozycję wyróżniającą się. W 1986 r. muzea zaprezentowały 1708 wystaw własnych i 91 sprowadzonych z zagranicy, eksponując za granicą 119 wystaw, przyjętych z aprobatą przez obcych odbiorców /dla porównania w 1963 r. muzea zorganizowały 435 wystaw czasowych/.

Znacznie rozwinęło się wystawiennictwo o charakterze historycznym i artystycznym, podejmowane są nowatorskie ujęcia monograficzne dorobku twórców wybitnych, okresów historycznych, problemów i rocznic. Niektóre wystawy np. ostatnio "Polska Jagiellonów" prezentowana za granicą, a następnie w Polsce stają się wielkimi wydarzeniami kulturalnymi. W pewnej mierze wystawy czasowe umożliwiają okresowe udostępnienie części obiektów, które

nie mogą być prezentowane na ekspozycjach stałych. Niemniej największą frekwencją i zainteresowaniem cieszą się właśnie ekspozycje stałe, które zawsze, przez wiele lat, można obejrzeć w danym muzeum i wchodzą one w stałe trasy ruchu turystycznego. Świadczą o tym wystawy wawelskie, Łańcut, Zamek Królewski, Panorama Raclawicka, Muzeum-Rezerwat Archeologiczny w Biskupinie i in. Należy więc dążyć do rozbudowy tego rodzaju wystaw i utrwalania tej formy oddziaływania, zapewniającej znacznie większej ilości zainteresowanych korzystanie z osiągnięć muzeów. Aktywność muzeów pobudza frekwencję która w 1986 roku wynosiła 21.556.000 osób - najwyższa w historii naszego muzealnictwa /dla porównania w 1962 r. - 12 milionów/, z czego ponad 18 milionów w muzeach resortu kultury i sztuki. Rośnie ona systematycznie. Wśród zwiedzających ponad 8 milionów to młodzież szkolna /40%/. Ekspozycje za granicą są jedną z najlepszych form propagowania polskiej kultury, stając się wydarzeniami znacznej rangi.

W 1986 r. w muzeach odbyło się 12,5 tysiąca odczytów, zorganizowano ponad 17,5 tysiąca seansów filmowych oraz 1126 koncertów muzycznych. Przeprowadzono również 18 tysięcy lekcji muzealnych.

Ponad 90 % wymienionych imprez przygotowały muzea resortu kultury i sztuki.

Istotnie wzrosła w skali ćwierćwiecza ilość wydawnictw /1963 - 158; 1986 - 758/, z których większość stanowią katalogi i foldery wystaw. Niestety brak papieru /muzea otrzymują 200 ton w skali roku, co stanowi 1/5 zapotrzebowania/ uniemożliwia drukowanie potrzebnych wielkości nakładów, to też odczuwa się stały brak informatorów, przewodników i katalogów, a publikacje te natychmiast są rozsprzedawane. Traci się więc niepowtarzalną szansę utrwalenia wrażeń i wiedzy przekazywanej publiczności w muzeach.

W sferze działalności oświatowej należy więc dostrzegać zjawiska mniej korzystne. Są to m.in.:

- przyrastającej frekwencji nadmierna eksploatacja budynków i urządzeń, wzrost szkodliwego oddziaływania na ekspozyty,
- niedostatki obsługi turystów /brak wydawnictw, pamiątek itp./,
- ograniczoność dostępności wystaw /brak personelu obsługującego/,
- zbyt skąpa, często powierzchowna informacja o wystawach, imprezach i zbiorach muzealnych w środkach masowego przekazu /przykładem dla nas mogą być filmy radzieckie i francuskie pokazujące zbiory muzeów/,
- nadal nie wykorzystane w pełni przez szkoły możliwości edukacyjne muzeów i nie docenione przez resort oświaty.

Podsumowując można stwierdzić, że muzealnictwo w okresie powojennym osiągnęło znaczne sukcesy i jest ważnym ogniwem kultury w socjalistycznym państwie. Jego rola uwidacznia się w różnych płaszczyznach - spełnia istotne funkcje w zakresie ochrony dóbr kultury, w zakresie zachowania spuścizny narodowej, kształtowania warsztatu badawczego dla różnych dyscyplin naukowych, stanowi archiwum kultury materialnej służąc wielu dziedzinom życia kulturalnego; jest także środkiem kształtowania świadomości narodowej i oddziaływania wychowawczego, jako ważny element procesów dydaktyczno-oświatowych.

Stan liczbowy muzeów jest zadowalający, natomiast sieć nierównomiernie rozwinięta. Przyrost w ubiegłych latach dotyczył przeważnie placówek, a nie instytucji muzealnych, ponadto część nowych jednostek powstała w wyniku administracyjnego podziału kraju w 1975 r. bez odpowiedniego zaplecza lokalowego i kadrowego. W ciągu wielu lat w polityce muzealnej preferowano doraźne efekty w sferze upowszechniania zaniedbując bazę materialną. Kurczyły się możliwości przechowywania, zabezpieczania i eksponowania stale rosnących zbiorów. Powstały zaniedbania w ich opracowaniu, dokumentacji i konserwacji. W niepełnym zakresie wykorzystywano uprawnienia ministra kultury i sztuki wpływania na strukturę muzealnictwa, na jego rozwój ilościowy, jakościowy i zasięg terytorialny.

Zjawiska te wpływają niekorzystnie na dalsze możliwości udostępniania zbiorów, pracę wychowawczo-dydaktyczną i docierania do jeszcze większej liczby zainteresowanych, mimo, że na tym polu osiągnięcia muzeów są znaczące i wyróżniające wśród innych krajów. Skutki zaniedbań, jak i błędów, nie mogą być usunięte w krótkim czasie, szczególnie w zakresie kształtowania bazy lokalowo-technicznej czy wyposażenia w niezbędną aparaturę.

Stosunkowo łatwiej wpłynąć na istniejące struktury organizacyjne i usunąć doraźne zaniedbania. Wymaga to jednak wieloletniego konsekwentnego działania w różnych płaszczyznach, zarówno w zakresie struktur i organizacji pracy, jak i koncentracji środków na wybranych dziedzinach, wykorzystania bodźców ekonomicznych i możliwości stwarzanych przez zmiany w systemie gospodarczym.

W wypadku konsekwentnego postępowania można spodziewać się lepszego wykorzystania muzeów we wszystkich zakresach ich działalności.

2. WAŻNIEJSZE KIERUNKI DZIAŁAŃ W MUZEALNICTWIE

- 1/ Potrzeba unormowania sytuacji w muzealnictwie i stabilizacji istniejących instytucji muzealnych zmusza do uznania sieci i liczby muzeów finansowanych z FRK za dostateczną. Dlatego niezbędne jest ograniczenie powoływania nowych muzeów resortu kultury. Pożądane jest tworzenie muzeów społecznych lub utrzymywanych wyłącznie ze środków innych resortów i zakładów przemysłowych, szczególnie o tematyce przyrodniczej i technicznej.
- 2/ Zostanie opracowany i wdrożony do 1990 roku system organizacyjny sieci muzealnej, dostosowany do obecnej struktury administracyjnej państwa, norm prawnych i zadań, z odpowiednimi upoważnieniami dla muzeów o specjalnym znaczeniu, okręgowych i centralnych dla sprawowania przez nie funkcji merytorycznego nadzoru i zadań organizacyjnych.
Porządkowanie obecnej sieci muzealnictwa polegać będzie na umacnianiu struktur kumulujących siły i środki, tworzeniu instrumentów centralnych, regionalnych i wojewódzkich przy zapewnieniu większego uspołecznienia w procesie wypracowywania decyzji merytorycznych.
- 3/ Przy porządkowaniu sieci i tworzeniu nowych muzeów określone zostaną wymogi, jakim powinny odpowiadać instytucje i placówki muzealne pod względem wyposażenia kadrowego, lokalowego

i związanych z tym urządzeń, umożliwiających wykonywanie zadań w sposób zgodny ze statutem muzeum i wymogami działalności muzealnej.

- 4/ Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków realizujący politykę i zadania resortu kultury w odniesieniu do muzeów powierzy szereg czynności i uprawnień Ośrodkowi Dokumentacji Zabytków w Warszawie, muzeum centralnym i muzeom o specjalnym znaczeniu, w zakresie funkcji koordynujących, nadzorujących, dokonywania ocen i prognoz oraz wdrażania nowych rozwiązań w działalności muzeów.
- 5/ Utrzymany zostanie dotychczasowy system gromadzenia zbiorów drogą uzysku własnego muzeów i ofiarności społecznej. Jednocześnie racjonalizacji wymagają rozmieszczenia posiadanych zbiorów oraz zakupy muzealiów, które w większym stopniu muszą służyć profilowaniu i specjalizowaniu kolekcji w muzeach. Zakupy powinny obejmować najcenniejsze obiekty i zespoły, przeznaczone na uzupełnienie zbiorów. Zadanie koordynacji problematyki zakupów i przemieszczenia zbiorów powierzone zostanie muzeum centralnym o specjalnym znaczeniu i okręgowym.
- 6/ Usprawnieniu i zintensyfikowaniu ulegnie proces ewidencjonowania zbiorów. MKiS zweryfikuje, po konsultacjach środowiskowych, zasady inwentaryzacji i katalogu naukowego zbiorów i wyda w tym zakresie odpowiednie zarządzenia i zalecenia. Niezbędne będzie respektowanie przy tym specyfikacji zbiorów muzealnych. Postęp w zakresie dokumentacji zbiorów stanie się jednym z ważniejszych kryteriów oceny pracy muzeów w najbliższych latach.
- 7/ Do podstawowych zadań w zakresie muzealnictwa należy zaliczyć również usprawnienie i zintensyfikowanie procesu konserwacji zbiorów, odpowiadającego potrzebom zachowania muzealiów, udostępniania ich do badań oraz publiczności. Wymaga to zaostrożenia wymagań wobec muzeów w zakresie stałej profilaktyki - wypracowania zasad umożliwiających prowadzenie większej ilości pełnych zabiegów konserwatorskich z założeniem, że pracowni muzealne zajmą się efektywnie muzealiami przeznaczonymi do wykorzystania bieżącego, natomiast w pozostałych wypadkach wykonawstwo powierzone będzie pracownikom pozamuzealnym, specjalistycznym zespołom gospodarczym tworzonemu w muzeach lub spółkom zainteresowanych muzeów, podjęta zostanie modernizacja lokali i urządzeń muzealnych w tym konserwatorskich, dokumentalnych, audiowizualnych, alarmowych i zabezpieczających w oparciu o programy centralne i wojewódzkie.
- 8/ Radykalnej weryfikacji wymagają zasady płacowe tak, aby odpowiadały one wymogom kwalifikacyjnym i odpowiedzialności materialnej i moralnej za dobra kultury zgromadzone w muzeach. Zweryfikowany zostanie stopniowo taryfikator oraz tabele stanowisk tak, aby odpowiadało to zadaniom muzeów centralnych, specjalistycznych oraz okręgowych, zadaniom pracowników merytorycznych i obsługi, a także ułatwiało pozyskiwanie niezbędnych specjalistów.
- 9/ Podjęte zostaną nowe formy kształcenia i doszkalania specjalistycznego na różnych szczeblach pracowników merytorycznych, obsługi technicznej

i administracyjnej, w tym także przez muzea centralne, specjalistyczne i okręgowe. Programy studiów na kierunkach związanych z muzealnictwem i ochroną zabytków powinny pełniej obejmować zagadnienia muzeologiczne. W szkoleniu podyplomowym niezbędne jest lepsze wykorzystanie kadry muzealnej zwłaszcza zatrudnionej w muzeach centralnych i specjalistycznych. Pożądane jest utworzenie międzywydziałowych międzyuczelnianych studiów muzeologicznych dla studentów starszych lat kierunków humanistycznych w Warszawie, Poznaniu i Krakowie.

- 10/ Działalność wystawowa powinna respektować potrzeby utrzymywania i rozwijania wystaw stałych oraz dbałości o poziom merytoryczny i aranżacyjny wystaw czasowych, nawet kosztem ograniczenia ilości wystaw. Niezbędne są działania koordynacyjne muzeów centralnych, muzeów o specjalnym znaczeniu i okręgowych zapewniające:
- przedstawianie problematyki z zakresu specjalności danego muzeum, specyfiki lokalnej lub regionalnej, wyjątkowych kolekcji. Należy dokładać starań o niepowtarzalność tematyki i atrakcyjność jej przedstawiania,
 - wykorzystanie w kraju, w większym niż dotychczas stopniu, przez wiele muzeów wystaw czasowych o dużym znaczeniu ideowym i artystycznym,
 - opracowanie wieloletnich planów wystaw zagranicznych. Konieczna jest także systematyczna prezentacja czasowych ekspozycji muzealnych z zagranicy w kraju,
 - wprowadzanie do użytku nowoczesnych urządzeń audiowizualnych.
- 11/ W pracy upowszechnieniowej muzeów należy stworzyć lepsze warunki dla działalności wydawniczej. Istotne są tu wyższe niż obecnie przydziały papieru oraz dostępność i rozwój bazy poligraficznej. Dla druku katalogów muzealnych, informatorów i druków akcydensowych niezbędne jest utworzenie wyspecjalizowanej komórki wydawniczej obejmującej bazę poligraficzną przy Ośrodku Dokumentacji Zabytków w Warszawie.
- 12/ Niezbędne są działania remontowe i modernizacyjne budynków muzealnych. Natomiast realizacja inwestycji budowlanych musi uwzględnić w pierwszym rzędzie trwającą od wielu dziesiątków lat robotę muzeów narodowych w Poznaniu i Krakowie, budowę gmachu Muzeum Śląskiego oraz modernizację Muzeum Narodowego w Warszawie i Wrocławiu.
- 13/ Wprowadzanie sprawnie funkcjonujących instalacji alarmowych i zabezpieczających nie może podlegać tak poważnym, jak dotychczas ograniczeniom finansowym, w tym również zakupów dewizowych; zapoczątkowany proces zakupu dewizowych urządzeń zabezpieczających dla Wawelu i Zamku Królewskiego w Warszawie musi być kontynuowany w odniesieniu do muzeów narodowych w Warszawie, Poznaniu i Krakowie.
- 14/ W trosce o zachowanie ruchomych dóbr kultury wymagają weryfikacji dotychczasowe zasady tworzenia i utrzymania kolekcji / zbiorów pozamuzealnych/ znajdujących się w posiadaniu instytucji, stowarzyszeń społecznych i osób prywatnych. Niezłędne jest też wypracowanie efektywnych

form nadzoru państwowego nad ich utrzymaniem i dostępnością dla celów naukowych i popularyzacji.

- 15/ W odniesieniu do muzeów społecznych - jako pozytywnej formy uzupełnienia sieci działalności profesjonalnej muzeów państwowych niezbędne jest podjęcie efektywniejszych sposobów opieki merytorycznej i wspieranie społecznych inicjatyw. W tym celu zostaną podjęte odpowiednie działania instytucji centralnych i okręgowych.
- 16/ Niezbędne jest wypracowanie koncepcji i form propagowania dorobku polskiej nauki, kultury i sztuki za granicą, z uwzględnieniem różnorodności tematyki i zasobności zbiorów muzealnych i kolekcji przy wykorzystaniu doświadczenia i umiejętności polskich muzeologów.

3. ŚRODKI REALIZACJI

Przedstawiony stan oraz zarysowane kierunki działań w zakresie muzealnictwa wymagają współdziałania i pomocy wszystkich resortów, instytucji, władz terenowych, organizacji społecznych i związków wyznaniowych, którym podlegają muzea.

- Wymaga przywrócenia zasada finansowania muzeów przez organy bezpośredniego nadzoru, czyli te jednostki, których własnością są zbiory muzealne. Realizacja takiego modelu muzealnictwa narzuca konieczność nowych rozwiązań strukturalno-prawnych i placowo-ekonomicznych. Niezbędna jest też nowelizacja zarządzeń nr 55 i 58 ministra kultury i sztuki w sprawie trybu finansowania instytucji i rodzajów działalności kulturalnej z CFRK.
- Pilnym zadaniem staje się konsekwentne uporządkowanie struktury muzealnictwa oraz przeprowadzenie ocen i weryfikacji muzeów na podstawie analiz środowiskowych - wojewódzkich i regionalnych a następnie centralnych. Wymagający wnikliwości działania proces ten zostanie przeprowadzony do 1990 roku.
- W celu uzupełnienia sieci muzeów o instytucje niezbędne dla narodu i państwa, zostaną stworzone warunki organizacyjne i ekonomiczno-finansowe zasady tworzenia nowych muzeów przez resorty, zakłady przemysłowe, instytucje państwowe i organizacje społeczne. Zasady te powinny dotyczyć zwłaszcza dziedzin słabo rozwiniętych, takich jak: technika, przyroda i nauka. Wymaga to regulacji na szczeblu Rady Ministrów.
- Usprawnienia w dziedzinie funkcjonowania administracji państwowej i zmiany strukturalne w Ministerstwie Kultury i Sztuki wymagają decentralizacji niektórych zadań i czynności wykonywanych dotychczas przez Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków znajdujących się w gestii Ministerstwa Kultury i Sztuki. Zostaną one powierzone jednostkom i muzeom centralnym, a w uzasadnionych przypadkach - innym jeszcze muzeom o specjalnym znaczeniu. Jednocześnie zadania koordynacyjno-metodyczne w szerszym niż dotychczas zakresie przejmą na siebie muzea okręgowe, które powinny sprawować realny, merytoryczny nadzór nad wszystkimi muzeami w województwie, z wyłączeniem muzeów centralnych.
- Konieczne jest rozwijanie i doskonalenie systemu placowego w kierunku wypracowania odpowiednich

motywacji. Warunkiem utrzymania w muzeach kadry o kwalifikacjach naukowych jest uzyskanie porównywalnych płac z pracownikami nauki zatrudnionymi w placówkach naukowo-badawczych. Utrzymanie kompetentnej kadry oświatowej jest uwarunkowane porównywalnością ich wynagrodzenia z pracownikami oświaty. System płacowy musi też uwzględniać w większym niż dotychczas stopniu interesy pracowników obsługi ekonomiczno-administracyjnej, technicznej i dozoru mienia muzealnego.

- Fundusze na utrzymanie i działalność muzeów powinny być zwiększone każdego roku o kwoty przekraczające poziom inflacji. W roku 1988 środki te powinny być zwiększone o 30 %.
- Z uwagi na istotne braki w podstawowym wyposażeniu muzeów konieczne jest przyznanie na realizację specjalnego programu 500 milionów złotych rocznie przez najbliższych 5 lat ze środków inwestycyjnych. Pozwoli to zmodernizować bazę techniczną muzealnictwa oraz zainstalować w ważniejszych muzeach systemy ostrzegawcze i zabezpieczające.
- Komputeryzacja zbiorów największych muzeów będzie wymagała również w najbliższych latach dofinansowania o kwotę 100 milionów zł, w tym w roku 1988 - 20 milionów zł, a w następnych czterech latach po 20 milionów złotych.
- Sprawą istotną jest zorganizowanie bazy poligraficznej dla muzealnictwa i ochrony zabytków. Konieczne jest zwiększenie limitów przydziału papieru do 500 ton rocznie.
- Aby zintensyfikować prace konserwatorskie należy przeznaczyć 5,5 tysiąca USD rocznie na podstawowe materiały z importu, które powinny zapewnić bieżącą konserwację muzealiów. Nadrabianie zaległości jest możliwe w oparciu o działalność zespołów gospodarczych, specjalistycznych spółek i spółdzielni konserwatorskich.
- Instalacja najwyższej klasy urządzeń elektronicznych dla Zamku Królewskiego w Warszawie i dla Wawelu wymaga zapewnienia 1,5 miliona USD, a w następnej kolejności podobnej kwoty dla muzeów narodowych w Warszawie, Krakowie i Poznaniu.
- Ze środków na inwestycje należy w najbliższych latach przeznaczyć na 5 czołowych muzeów w Polsce następujące kwoty /w milionach zł/:

	1987 uzupełn.	1988	1989	1990
--	------------------	------	------	------

Muzeum Narodowe w Krakowie	200	400	-	-
Muzeum Narodowe w Poznaniu	120	150	150	140
Zamek Królewski w Warszawie	200	250	270	190
Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu	-	30	30	15
Muzeum Historii Ruchu Ludowego	30	50	50	50

- Planowane w 1988 r. rozpoczęcie remontu i modernizacja Muzeum Narodowego w Warszawie przekracza możliwości finansowe Funduszu Rozwoju Kultury. Wstępny koszt realizacji tego zadania wynosi ponad 1,5 miliarda zł. Niezbędne jest potraktowanie tego zadania jako najważniejszego dla muzealnictwa i zapewnienie dodatkowych środków z budżetu państwa.
- W latach 90-tych powinno zostać podjęte znaczne zadanie inwestycyjne - budowa Muzeum Śląskiego w Katowicach.
- W budżetach terenowych na niezbędne remonty i modernizację muzeów należy przeznaczyć kwotę w wysokości około 300 milionów zł rocznie w ciągu najbliższych 10 lat.

Muzea dobrze służyły społeczeństwu organizując kilkadziesiąt tysięcy wystaw w okresie powojennym dla kilkuset milionów odbiorców. Dzięki działalności muzealnej udało się uratować bezcenne dzieła sztuki i zaprezentować je w interesujących ekspozycjach na terenie kraju i poza jego granicami. Zgromadzono wyjątkowy zespół eksponatów, który tworzy godną reprezentację naszego dziedzictwa kulturalnego. Aby muzea mogły wyjść z impasu, jaki przeżywają w ostatnich latach, niezbędne jest zapewnienie im możliwości rozwojowych i statusu instytucji o wyjątkowym znaczeniu dla narodu i państwa.

Opracował zespół powołany przez
Generalnego Konserwatora Zabytków.

maj 1987 r.

II.

OCENA STANU OCHRONY DÓBR KULTURY I KIERUNKI DZIAŁANIA W LATACH 1987-1990

1. WSTĘP

Mimo niezaprzeczalnych osiągnięć w ochronie dziedzictwa kulturalnego, znacznych nakładów finansowych i uratowania wielu tysięcy obiektów o wybitnych walorach historycznych, stan dóbr kultury zarówno w odczuciu środowiska konserwatorskiego jak i opinii społecznej nie jest zadowolający, a podejmowane działania nie są w pełni skuteczne i wystar-

czające. Niezbędne jest stwierdzenie przyczyn tej sytuacji i ustalenie programu działań zarówno wieloletnich, jak i doraźnych, które pozwoliłyby zahamować procesy negatywne, zwiększyć efektywność działań państwa i udział w nich społeczeństwa.

Formułowane dotychczas diagnozy zwracają uwagę na obiektywne przyczyny zagrożeń /zmiany cywilizacyjne, trudności wynikające z kryzysowej sytuacji

gospodarczej/ i subiektywne, do których należy zaliczyć anachroniczność systemu ochrony dóbr kultury, nie dostosowanie go do warunków reformy gospodarczej i związane z tym potrzeby zmian organizacyjno-prawnych, a także lepszego wykorzystania środków, które są do dyspozycji na ochronę dziedzictwa kulturalnego.

Działania, zarówno długofalowe jak i doraźne, powinny wynikać z programu uwzględniającego analizę zasobów dziedzictwa kulturalnego, ustalenia zarówno pozytywnych jak i negatywnych cech funkcjonującego systemu ochrony dóbr kultury oraz sposobów wprowadzania zmian. Te trzy elementy warunkują konstrukcję przedstawionej poniżej analizy sytuacji.

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTURALNEGO

Ustawa "O ochronie dóbr kultury i o muzeach" z 1962 r. określiła, iż dziedzictwo kulturalne obejmuje dobra kultury ruchome i nieruchome od czasów najdawniejszych po współczesne. Nieruchome dobra kultury to dzieła budownictwa, urbanistyki i architektury miast i osiedli, budowle związane z ważnymi wydarzeniami historycznymi, obiekty dawnego przemysłu i techniki, parki i cmentarze oraz stanowiska archeologiczne - pozostałości dawnych osiedli, grodów i cmentarzy. Ruchome dobra - to przedmioty o znaczeniu artystycznym lub historycznym. Częścią tego dziedzictwa są pomniki historii narodowej - Wawel, Zamek Królewski w Warszawie, Wieliczka czy Biskupin, miasta z zachowanymi układami urbanistycznymi jak Kraków, Zamość, Wrocław czy Gdańsk. Jednakże największą jego część, użytkowaną na co dzień i decydującą o charakterze kulturowym kraju o tysiącletnich tradycjach, stanowią obiekty mieszkalne w zespołach historycznych miast i wsi, a znaczną część budynki użytkowania publicznego i gospodarczego oraz o przeznaczeniu sakralnym. Obiekty ruchome gromadzone są w muzeach, ale istotną ich część stanowi własność innych instytucji, związków wyznaniowych i prywatną.

Dziedzictwo to przedstawia bezcenną wartość kulturalną i historyczną, wszelako zespoły i obiekty o klasie najwyższej to zaledwie 5% całości, gdy pozostałe 95% to dobra kultury stanowiące podstawową strukturę miast, wsi, wypełniają wnętrza - stanowiące wartość użytkową i materialną.

Ewidencja prowadzona przez służby konserwatorskie obrazuje szczegółowo wielkość i stan tych zasobów.

a. Ewidencja architektury i budownictwa

W końcu lat 60-tych, a więc przed ustawą z 1962r., przeprowadzono pierwszy spis zabytków architektury i budownictwa. Objął on 36,000 obiektów /w tym około 10,000 drewnianych/, przedstawiających przede wszystkim walory artystyczne i powstałych w większości przed połową XIX w. W niewielkim stopniu uwzględniono wówczas obiekty najliczniejsze, powstałe w ostatnim stuleciu, pominięto także wiele obiektów starszych w małych miastach i budownictwo ludowe o znacznych wartościach tradycyjnych. W ciągu 20 lat nastąpiła jednak zasadnicza ewolucja pojęć i przerwano wartościowanie kryteriów. Za historyczną i artystyczną wartość uznano m.in. budownictwo przelomu XIX i XX w., zabytki techniki i przemysłu, osiedla robotnicze i sztukę budownictwa ludowego. Było to konsekwencją ustawowego sformułowania definicji dobra kultury, co stało się wzorem dla wielu aktów prawnych innych krajów. Celem ochro-

ny stał się krajobraz kulturowy o zróżnicowanej strukturze a zachowanie jego uznano za podstawowy warunek kontynuacji tradycji kulturalnej i narodowej. Dlatego w 1977 r. przystąpiono do realizacji spisu powszechnego zabytków architektury i budownictwa bez dotychczasowych ograniczeń, który dałby pełny obraz zasobów i podstawy do prawidłowego wyboru wartości chronionych.

Ukończony w fazie prac terenowych w 1985 r. objął on ok. 450 tysięcy pozycji i jest obecnie weryfikowany i systematycznie publikowany. Dotychczasowe zaawansowanie prac daje podstawę do stwierdzenia, że mamy w Polsce około 300 tysięcy obiektów architektury i budownictwa, będących przedmiotem zainteresowania konserwatorskiego. Z nich 30% to obiekty drewniane /ok. 90 tysięcy to tradycyjne budownictwo wiejskie/.

Według dotychczasowych analiz całego zasobu:

- 60% /ok. 150 tys. obiektów/ stanowią budynki mieszkalne,
- 15% /ok. 45 tys./ budynki gospodarcze i przemysłowe,
- 15% /ok. 45 tys./ budynki użytkowane przez związki wyznaniowe,
- 6-8% /ok. 25 tys./ obiekty użyteczności publicznej /w tym ratusze, pałace, dwory itp./.

Zasoby te stanowią więc ogromny majątek narodowy i produkcyjny, obejmują one około 800 tysięcy mieszkań i 100 tysięcy budynków użytkowanych na cele gospodarcze i publiczne.

Z powyższego zasobu podstawową dokumentacją konserwatorską /ewidencją naukową/ stanowiącą podstawę do wpisania obiektu do rejestru zabytków objęto 75 tysięcy obiektów i zespołów, a rocznie realizuje się około 4 tysiące kart ewidencyjnych. Planuje się objęcie taką ewidencją co najmniej 120 tysięcy obiektów.

Stan dokumentacji tych zasobów należy uznać za zaawansowany i pozwalający na określenie zadań z zakresu ochrony, co w dużej mierze jest wynikiem ostatnich 10 lat pracy Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie i terenowych biur dokumentacji.

W zasobach architektury i budownictwa mieści się znaczna część zabytków techniki /te, których główną częścią są budowle, a więc wiatraki, młyny, dawne budynki przemysłowe/, natomiast w dalszym ciągu nie są w pełni rozpoznane /poza drogami/ zabytki techniki związane z przemysłem XIX w., w tym urządzenia techniczne, maszyny, środki transportu czy instalacje. Ich wartość historyczna może być określona dopiero w drodze badań, które intensywnie prowadzi przy współpracy służby konserwatorskiej wyłącznie Instytut Architektury i Historii Techniki Politechniki Wrocławskiej. W tym obszarze nie ma więc odpowiedzi na pytanie, jakie posiadamy zasoby i co w nich jest ważne, nie ma więc podstaw do określania polityki ochrony i jej zakresu.

Konieczne jest więc zrealizowanie podjętej przed kilku laty decyzji o powołaniu Ośrodka Ochrony Zabytków Techniki przy Muzeum Techniki NOT w Warszawie.

b. Ewidencja historycznych miast i wsi

Obiekty architektury i budownictwa stanowią zasoby tworzące układy urbanistyczne miast i przetrzonne wsi, będące odrębną, chronioną wartością zabytkową. Podstawowa ewidencja stanowiąca wstępne działanie do prac rewitalizacyjnych została ukończona i objęła 1357 miejscowości. Analiza wykazała, że

znaczne historyczne wartości posiada 600 miast i 200 wsi, a wybitnie oryginalne wartości - 150 miast i 15 wsi. Daje to dobrą podstawę do ochrony w planach zagospodarowania przestrzennego. Brak natomiast w pełni przydatnych studiów urbanistyczno-historycznych /pracochłonnych i kosztownych/, gdyż na około 650 studiów znaczna część wykonywała w latach 50-tych i 60-tych nie spełnia obecnie niezbędnych wymogów. Konieczne jest więc racjonalne i pełniejsze wykorzystanie nielicznej kadry fachowców realizujących studia urbanistyczno-historyczne.

c. Ewidencja stanowisk archeologicznych

Do 1977 r. rozpoznanie stanowisk archeologicznych miało charakter doraźny i przypadkowy, na niewielkich fragmentach kraju. Realizowany od 1978 r. program Archeologicznego Zdjęcia Polski, koordynowany przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków, pozwala w sposób systematyczny, przy udziale badaczy wszystkich środowisk, ewidencjonować stanowiska archeologiczne. Program objął dotychczas 3600 obszarów badawczych /z 8 tysięcy wydzielonych w Polsce/, na których zewidencjonowano 136 tysięcy stanowisk, przede wszystkim na terenach zagrożeń pracami przemysłowymi i rolnymi, co pozwala już obecnie wdrażać działania profilaktyczne i dokonywać racjonalnego wyboru miejsc do badań. Szacuje się /z dużym prawdopodobieństwem/, że ewidencja ta obejmie 400 tysięcy stanowisk i zostanie ukończona w ciągu 8-10 lat. Podjęto już analizy materiałów w województwach, które ukończyły prace i wstępne działania dla skomputeryzowania zasobu informacji. Należy podkreślić, że prace ewidencyjne z zakresu archeologii stawiają nas w czołówce krajów świata w zakresie rozpoznania zasobów. Do 1990 roku głównym zadaniem będzie weryfikacja i usystematyzowanie ewidencji stanowisk w miastach, co jest niezbędne dla prac rewaloryzacyjnych.

d. Ewidencja założeń zieleni i cmentarzy

Systematyczna ewidencja parków, ogrodów i cmentarzy prowadzona jest dopiero od 1975 r. i według obecnego rozeznania w Polsce znajduje się około 10 tysięcy założeń zieleni o charakterze zabytkowym i około 20 tysięcy cmentarzy, na których znajdują się pomniki i zabytki o istotnych wartościach historycznych.

Ewidencja ich prowadzona jest niezwykle intensywnie i w niektórych województwach została ukończona, w niektórych przekroczyła 50 % zasobów. Prace w tym zakresie koordynuje Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych i głównym zadaniem jest jak najszybsze ukończenie ewidencji /do 1990 r./

e. Ewidencja zabytków ruchomych poza muzeami

Ewidencja zabytków poza muzeami obejmuje przede wszystkim zbiory będące w posiadaniu związków wyznaniowych i instytucji państwowych. Zewidencjonowano dotychczas 240 tysięcy obiektów /95 % z nich znajduje się w obiektach kościoła katolickiego/. Stanowi to jak się szacuje około 60 % zasobów w tych instytucjach gromadzonych /rocznie ewidencjonuje się około 10 tysięcy/, przy czym dokumentacją objęto obiekty najcenniejsze.

Poza wyjątkami kolekcje czy dzieła sztuki znajdujące się w rękach prywatnych nie są objęte ewidencją. Zarówno obecne przepisy prawne jak i niechęć ujawnienia wartościowych przedmiotów nie sprzyjają ich dokumentacji i zarazem ochronie.

Brak rozpoznania tych zasobów nie pozwala określić, jakie wartości są przechowywane i chronione przez społeczeństwo. Można domniemywać w oparciu o obserwacje rynku i tzw. ruch kolekcjonerski, że w rękach prywatnych znajduje się kilka milionów obiektów ruchomych o znacznych wartościach. Problem ten wymaga rozwiązania w najbliższych latach, przede wszystkim wypracowania koncepcji polityki i konsekwentnych działań.

f. Krajobraz kulturowy Polski

Celem prowadzonych prac ewidencyjnych nie jest ilościowe ujmowanie obiektów zabytkowych w poszczególnych ich rodzajach i formowanie ich list, lecz ujęcie syntetyczne określające wartości krajobrazu kulturowego, na który składają się jednostki osadnicze, sieć historycznych dróg, relikty struktury terytorialnej, tradycje regionalne itp. Cel ten wymaga wypracowania kryteriów wyróżniania stref krajobrazu kulturowego i ich klasyfikacji. Wstępne prace syntetyzujące, próby ujęć kartograficznych i analitycznych dla całego kraju, przydatne dla narodowego planu społeczno-gospodarczego zostały już podjęte. Ukazują one obszary mniejszego i większego nasycenia zabytkami, rozmieszczenie miejsc i obiektów o wartościach ponadregionalnych i historycznych miast. Ustalono również listy miejsc o szczególnej wartości narodowej oraz najcenniejszych zespołów i obiektów zabytkowych, a także 12 historycznych regionów kulturowych.

Prace te są realizowane przez jednostki Ministerstwa Kultury i Sztuki przy współpracy z zainteresowanymi ośrodkami naukowo-badawczymi. Ich rezultaty będą miały podstawowe znaczenie dla formowania celów polityki ochrony i środków w narodowym, wojewódzkich i lokalnych planach społeczno-gospodarczych. Celem najbliższym będzie wyznaczenie stref chronionego krajobrazu, rezerwatów kulturowych o znaczeniu krajowym i regionalnym przy uwzględnieniu opracowanych już map ochrony środowiska naturalnego.

Kierunki działań w zakresie dokumentacji i ewidencji do 1990 roku:

- intensyfikacja prac ewidencyjnych we wszystkich rodzajach zabytków ze szczególnym uwzględnieniem zabytków techniki, m.in. przez zwiększenie nakładów finansowych w ramach istniejących możliwości CFRK,
- poprawa sytuacji lokalowej Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie,
- planowe i systematyczne wprowadzanie w jednostkach bezpośrednio podległych Ministerstwu Kultury i Sztuki oraz wojewódzkich techniki komputerowej ewidencji zabytków; powołanie w 1988 r. pracowni komputerowej w Ośrodku Dokumentacji Zabytków w Warszawie i systematyczne zaopatrywanie w odpowiedni sprzęt,
- powołanie Ośrodka Ochrony i Dokumentacji Zabytków Techniki przy Muzeum Techniki NOT,
- zakończenie zmian w przepisach regulujących zasady ewidencji i funkcjonowaniu służb pracujących w tym zakresie,
- kontynuacja i ukończenie do 1990 r. podstawowych prac związanych z klasyfikacją i wytyczaniem stref chronionego krajobrazu kulturowego, rezerwatów i miejsc szczególnej ochrony - jako podstawy do sformułowania nowej polityki ochrony w skali krajowej, regionalnej /12 obszarów kulturowych/ i lokalnej.

3. STAN ZACHOWANIA I GŁÓWNE ZAGROŻENIA KULTUROWEGO DZIEDZICTWA

Stan zachowania dóbr kultury jest wysoce niezadowalający. Zabytki architektury i budownictwa, zarówno w miastach jak i na wsiach ulegają znacznej dekapitalizacji. Szczególnie dostrzegalne jest to na terenach nasyconych historycznymi strukturami np. na Dolnym Śląsku i w województwach północnych. Na wsiach naruszane są często dawne średniowieczne układy przestrzenne /unikatowe w Europie/, czego przyczyną jest przede wszystkim brak planów zagospodarowania. W Małopolsce od lat obserwuje się przeinwestowanie, co powoduje zniszczenie krajobrazu kulturowego i mamy do czynienia z obszarami zdeprawowanego krajobrazu lub zwyrodnieniem jego elementów. Degradacja następuje szczególnie w wyniku złego użytkowania obiektów, nie prowadzenia remontów kapitałnych, czego przyczyną bezpośrednią jest brak zainteresowania ekonomicznego właścicieli i braku odpowiednich warunków do realizacji remontów /brak materiałów i wykonawców/.

Z 20 tysięcy dworów pozostało około 1000, a sponad 800 cerkwi - około 300, zniknęło kilka tysięcy założeń parkowo-ogrodowych. Około 800 obiektów dobrej klasy pozbawionych jest w ogóle użytkowników. Obserwuje się dążność do rozbiórki lub opuszczania dawnych obiektów przemysłowych, zespołów budownictwa robotniczego, a nawet kościołów, zwłaszcza drewnianych, jeśli powstaje zamiar budowania nowych świątyń. Zły jest stan cmentarzy nawet najbardziej eksponowanych, a w województwach zachodnich i północnych szczególnie zaniedbane są cmentarze wyznań obecnie nie praktykowanych przez ludność, na których znajdują się pomniki o wyjątkowych wartościach artystycznych. Istnieją również przyczyny obiektywne, jak techniczne zużycie materiału i brak skutecznych metod konserwacji zabytków budownictwa drewnianego. Industrializacja, nowoczesne techniki w rolnictwie zwiększają zagrożenie stanowisk archeologicznych, a rewaloryzacja miast stwarza potrzebę intensywnych archeologicznych prac ratowniczych w miastach. Powoduje to wzrost nakładów na badania i konserwację odkrywanych, często znakomych zabytków /ostatnio w Elblągu i Płocku/.

Budzi zaniepokojenie stan zabezpieczenia przed kradzieżą i pożarem niekiedy bezcennych ruchomych dóbr kultury przechowywanych w obiektach sakralnych.

Zagrożeniem staje się wpływ przemysłu na środowisko naturalne, co oddziałuje również na obiekty zabytkowe w skali dawniej nie spotykanej /zniszczenie kamienia w miastach narażonych na emisje, np. Kraków, czy dramatyczny stan zabytku najwyższej rangi jakim jest Wisłoujście, wywołany przez port siarkowy/. W takich wypadkach tylko usunięcie przyczyn zniszczenia pozwala następnie zastosować zabiegi konserwatorskie.

Po stronie pozytywów można wymienić rzeczywiste efekty w pracach rewaloryzacyjnych, realizacji prac remontowo-konserwatorskich na 1500 obiektach rocznie, polepszenie sytuacji zabytków znajdujących się w użytkowaniu PGR-ów w niektórych województwach, przykłady gospodarności władz lokalnych niektórych miejscowości i dbałości wielu użytkowników potwierdzana dorocznymi konkursami Ministerstwa Kultury i Sztuki. Jednakże mimo znacznych nakładów finansowych i wielu inicjatyw społecznych, a także ofiarnej pracy konserwatorów, obserwujemy proces degradacji,

a więc ograniczonej skuteczności dotychczasowych działań w ochronie dziedzictwa kulturalnego.

4. CHARAKTERYSTYKA DOTYCHCZASOWEJ KONCEPCJI OCHRONY DZIEDZICTWA KULTURALNEGO W POLSCE, STRUKTURA ORGANIZACYJNA ORGANÓW I SŁUŻB OCHRONY

Odpowiedzialność za ochronę dziedzictwa kulturalnego ponosi przede wszystkim państwo /art.1 ustawy z 1962 r./, przy czym dotyczy to zarówno spraw organizacyjnych jak i wykonawstwa i finansowania. Ochrona dziedzictwa, pomijając okres pierwszych lat po wojnie, kiedy to należała do naczelnych zadań polityki państwa, obecnie rozumiana jest jako jedno z zadań polityki kulturalnej realizowanej przez ministra kultury i sztuki. Takie ograniczenie powinności ochrony do resortu kultury nie mogło i nie może przynieść pożądanej skuteczności, jeśli dziedzictwo obejmuje tak znaczne zasoby, infrastrukturę komunalną z tym związaną oraz obiekty użytkowane i eksploatowane przez wielu użytkowników.

Ochrona dóbr kultury jest więc zadaniem ponadresortowym, przekraczającym możliwości i kompetencje resortu kultury, tymczasem dotychczas funkcjonujący system organizacyjny i prawny zbudowany został na założeniu ochrony przede wszystkim pojedynczych wybranych najcenniejszych zabytków kultury. W chwili obecnej użytkownicy zabytków, zarówno instytucje podległe innym resortom, jak i prywatni, oczekują coraz większych dotacji z CFRK. Nie można sprostać gwałtownie rosnącym potrzebom, mimo znacznych kwot przeznaczonych na ochronę zabytków. Szczególnie dotyczy to rewaloryzacji miast historycznych, ale również wielu innych obiektów w małych miejscowościach, cmentarzy, zabytków techniki. Proces ten pogłębia się, brak bowiem mechanizmów ekonomicznych do podejmowania działań ochronnych przez użytkowników /kredyty, ulgi podatkowe, dotacje/. Zmiana dotychczasowej koncepcji ochrony dóbr kultury musi więc uwzględnić jako cel najważniejszy zespolenie trzech ciągle jeszcze zbyt odległych kierunków działań: polityki urbanistycznej, ochrony środowiska i ochrony dziedzictwa kulturalnego oraz włączenie tej problematyki do planów społeczno-gospodarczych wszystkich szczebli.

Zagadnienie ochrony dziedzictwa kulturalnego znajduje odzwierciedlenie w wielu ustawach i przepisach wydawanych przez różne resorty. Najistotniejsze znaczenie mają: regulacja planowania przestrzennego i prawo budowlane. Obecnie obowiązująca ustawa "O ochronie dóbr kultury i o muzeach" z 1962 r., wobec poszerzania zakresu ochrony i zmian w przepisach związkowych, nie spełnia już roli, jaką jej przypisano. Ustawa ta wymaga radykalnej przebudowy i wielu zmian w przepisach wykonawczych. Zrealizowane muszą zostać dwie podstawowe zasady: wszechstronnej ochrony i zintegrowanego systemu konserwacji. W kierunku tym zmierzają prace prowadzone przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, a poprzedza je przegląd całego zespołu przepisów mających związek z ochroną dziedzictwa kulturalnego. Pomocne okażą się zwłaszcza zalecenia UNESCO, prawa przyjęte w innych krajach socjalistycznych.

Struktura organizacyjna organów i służb ochrony

Rekomendacja Warszawska UNESCO z 1976 roku zaleca w celu zwiększenia operatywności specjalistycznych organów ochrony i zorganizowania współpracy

między służbami centralnymi i lokalnymi, powołanie scentralizowanego organu ochrony dziedzictwa kulturalnego o ściśle określonych zadaniach. Struktura organów w Polsce daleko odbiega od zalecanego modelu i oczekiwań środowiska konserwatorskiego, a skuteczność obowiązujących rozwiązań jest niezadowalająca.

Zgodnie z ustawą z 1962 r. naczelny nadzór nad ochroną dóbr kultury należy do ministra kultury i sztuki. Minister jest także organem wykonującym tę ustawę, kierując resortem przy pomocy dyrektorów departamentów. Komórką równorzędną z departamentem jest Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków /pracowników - 23/ kierowany przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Zarząd wykonuje swoje zadania przy pomocy Ośrodka Dokumentacji Zabytków /pracowników - 43/, Zarządu Ochrony Zespołów Pałacowo-Ogrodowych /pracowników - 93/, Zespołu Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich /pracowników - 10/ i Ośrodka Ochrony Obiektów Muzealnych /pracowników - 8/. Przy ministrze kultury i sztuki powołano Radę Ochrony Zabytków. Minister powołuje Komisję Konserwatorską kierowaną przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Zespół tych instytucji obejmuje zasięgiem swego działania część najistotniejszych problemów składających się na zagadnienia zarządzania i nadzoru w zakresie ochrony dziedzictwa kulturalnego, tj. Zespół Ekspertów - rewaloryzację, Ośrodek Dokumentacji Zabytków - dokumentację i ewidencję oraz nadzór nad biurami dokumentacji zabytków w województwach. Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych - problematykę zespołów zieleni i cmentarzy, zarówno dokumentację jak i wykonawstwo, Ośrodek Ochrony Obiektów Muzealnych - sprawy urządzeń technicznych, w tym przeciwłamaniowych i przeciwpożarowych.

Łącznie z wojewódzkimi konserwatorami zabytków i biurami dokumentacji zabytków cała służba krajowa zatrudnia około 600 pracowników merytorycznych. Struktura ta powinna być uzupełniona o Ośrodek Ochrony Zabytków Techniki przy Muzeum Techniki NOT. Jego powołanie miało już nastąpić kilka lat temu.

Niezbędne jest również stworzenie nowych ram organizacyjno-prawnych, dzięki którym wiele zagadnień, niekiedy już prowadzonych przez instytucje podległe ZMiOZ, zostałyby oficjalnie przez nie przejętych, natomiast Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków podjąłby w większym niż dotychczas stopniu główne zagadnienia polityki konserwatorskiej. Propozycje w tym zakresie są w trakcie opracowywania. Ich realizacja wymaga konkretnych działań doraźnych, np. w przypadku Ośrodka Dokumentacji Zabytków rozwiązania problemu lokalowego, a w odniesieniu do wszystkich: zmian statutowych, organizacyjnych, przekazania zadań i uprawnień, niekiedy wzmocnienia kadrowego oraz w środki na zadania lub płace. Organem wykonującym podstawowe czynności dotyczące ochrony zabytków jest wojewódzki konserwator zabytków i współdziałający z nim w niektórych ośrodkach miejscy i rejonowi konserwatorzy /bez uprawnień decyzyjnych/. Wykaz czynności WKZ wskazuje jak odpowiedzialne i wielostronne funkcje sprawuje ten, jednoosobowy w praktyce organ. Reforma administracji z 1983 r. obniżyła pozycję prawną WKZ, który działa obecnie jako zastępca dyrektora wydziału kultury i sztuki urzędu wojewódzkiego. Jego uprawnienia jako wojewódzkiego organu administracji państw-

wowej o kompetencji szczególnej są więc kwestionowane.

Pozycja WKZ jako zastępcy dyrektora nie stwarza warunków do organizowania właściwego współdziałania ogólnego wojewódzkich i terenowych. Jednoosobowe stanowiska WKZ wspierają pomocą merytoryczną biura badań i dokumentacji zabytków. Obowiązująca siatka płac, a często brak mieszkań dla kadry, uniemożliwia zatrudnienie w nich niezbędnych specjalistów.

Przy WKZ mogą działać rady ochrony dóbr kultury jako ciała opiniodawcze i doradcze.

Usprawnienie funkcjonowania obecnych służb ochrony dóbr kultury i sztuki nie rozwiązuje jednak przedstawionych wyżej głównych problemów ochrony dziedzictwa kulturalnego, które pozostają w częściowej kompetencji wielu resortów i urzędów. Problem ten jest tak istotny, że niezbędna jest koordynacja i inspiracja wspólnych przedsięwzięć /prawnych, organizacyjnych i finansowych/na znaczną skalę, co wymaga utworzenia operatywnego i centralnie usytuowanego ośrodka administracji państwowej - organu w strukturze organizacyjnej Ministerstwa Kultury i Sztuki przy wyodrębnieniu i podporządkowaniu mu ośrodków koordynujących politykę i realizację zadań w 12 wyodrębnionych obszarach kulturowych.

Zadania organu centralnego ma obecnie spełniać w bardzo ograniczonym zakresie Międzyresortowa Komisja ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich. Jest ona jednak organem pozbawionym możliwości bardziej skutecznego działania i nie posiada odpowiedniego zaplecza organizacyjnego. Gdyby rozważyć koncepcję powołania centralnego organu ochrony dóbr kultury najbardziej skuteczną byłaby formuła Komitetu, gdyż zapewniałaby uspołecznienie decyzji i zarządzania. Wojewódzki konserwator zabytków działałby jako wojewódzki organ administracji państwowej o kompetencji szczególnej w strukturze urzędu wojewódzkiego, a z jego upoważnienia miejscy i rejonowi konserwatorzy zabytków. W takim ujęciu organizacyjnym systemu rola Ministerstwa Kultury i Sztuki to sformułowanie zasad polityki krajowej i w stosunku do regionów kulturowych. Rola wojewódzkich konserwatorów zabytków to wprowadzanie zasad tej polityki do planów zagospodarowania przestrzennego i społeczno-gospodarczych oraz formułowanie zasad polityki lokalnej, a także nadzór nad ich realizacją zgodnie z założeniami polityki krajowej i zasadami konserwatorskimi.

Ważniejsze kierunki działań do 1990 r. obejmują:

- przygotowanie projektu nowej ustawy o ochronie dóbr kultury zmierzającej do ustalenia nowej polityki ochrony i struktur organizacyjnych oraz warunków jej realizacji,
- uspołecznienie i usprawnienie realizacji polityki państwa w zakresie ochrony dóbr kultury m.in. przez powołanie Komitetu Ochrony Dóbr Kultury i stworzenie właściwej polityki koordynacji międzyresortowej,
- wzmocnienie warunków organizacyjnych współdziałania międzyresortowego w zakresie polityki urbanistycznej, ochrony środowiska i ochrony dóbr kultury - określenie roli i zadań Komitetu Ochrony Dóbr Kultury i Międzyresortowej Komisji Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich,
- sformułowanie polityki krajowej ochrony dóbr kultury oraz w odniesieniu do 12 obszarów kulturowych przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, polityki lokalnej przez wojewódzkich konserwatorów zabytków

ków; 1 etapem zrealizowanym do końca br. będzie włączenie do planu krajowego, przygotowywanego przez Komisję Planowania problematyki ochrony dziedzictwa kulturalnego /krajobrazu kulturowego/,

- reorganizacja funkcjonowania ZMiOZ i instytucji podległych oraz powołanie regionalnych ośrodków koordynacji polityki i realizacji zadań w 12 wyodrębnionych obszarach kulturowych, Ośrodki regionalne, Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie, Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych, Zespół Ekspertów Międzyresortowej Komisji, Ośrodek Ochrony i Dokumentacji Zabytków Techniki oraz wybrane muzea staną się istotnymi centralnymi narzędziami realizacji polityki Ministerstwa Kultury i Sztuki,
- utworzenie w strukturze urzędu wojewódzkiego rangi wojewódzkiego konserwatora zabytków jako organu o właściwości szczególnej oraz wprowadzenie zmian w tabeli stanowisk, umożliwiających zatrudnienie WKZ na etacie dyrektora /dotychczas zastępca dyrektora/,
- przyjęcie obowiązku ochrony zabytków techniki między innymi przez resorty przemysłowe - dalsze tworzenie komórek ochrony zabytków w strukturze tych resortów,
- kontynuowanie działań zmierzających do umocnienia archeologicznych służb konserwatorskich - powołanie ośrodków archeologiczno-konserwatorskich w tych regionach z 12 wydzielonych, w których brak ich dotychczas,
- wypracowanie i stosowanie nowych metod konserwatorskich /np. konserwacja drewna przez napromienianie radioaktywne/,
- doprowadzenie do ściślejszej współpracy z władzami kościelnymi w ramach Komisji Mieszanej w zakresie ochrony zabytków sakralnych,
- podjęcie i ustalenie polityki w stosunku do ochrony zabytków ruchomych poza muzeami /ochrona w społeczeństwie/,
- zwiększenie udziału w formułowaniu i realizacji polityki ochrony stowarzyszeń, towarzystw regionalnych, społecznych organów ochrony dóbr kultury, społecznych opiekunów zabytków; współdziałanie z organizacjami zawodowymi i społecznymi o charakterze krajowym i międzynarodowym, np. UNESCO, ICOMOS.

5. FINANSOWANIE OCHRONY DÓBR KULTURY I PROPOZYCJE NOWYCH ROZWIĄZAŃ

Konsekwencją traktowania zadań ochrony dziedzictwa kulturalnego jako funkcji polityki kulturalnej państwa są lawinowo narastające oczekiwania coraz większych dotacji z Centralnego Funduszu Rozwoju Kultury. Sprostanie samym tylko wnioskowi zgłoszonym przez wydziały kultury i sztuki wymagałoby zwiększenia w 1988 r. dotacji o 8 miliardów złotych! Fundusz Rozwoju Kultury nigdy nie nadąży za postępującym wzrostem potrzeb i oczekiwań, szczególnie ostro występującym w odniesieniu do rewaloryzacji miast. Przejęcie z budżetu państwa do CFRK możliwości udzielania bezzwrotnych dotacji do wysokości 23% kosztorysu na prace remontowo-konserwatorskie podejmowane przez różnych użytkowników /Uchwałą RM nr.179/78/, spowodowało zadłużenie resortu wobec przyjętych umów w wysokości prawie 1 miliarda zł. Częściowo jest to także wynik szybko rosnących cen. Możliwość uzyskiwania pożyczek na remonty i odbudowę zabytków służących na cele mieszkaniowe, na za-

sadach analogicznych jak kredytowanie budownictwa jednorodzinnego /uchwała 179/78/, jest przez banki w praktyce nie realizowana. Oderwanie zadań ochrony od planów społeczno-gospodarczych wszystkich szczebli pogłębia brak środków uniemożliwia prowadzenie planowanych prac. Środki przyznawane z nadwyżek budżetowych rad narodowych wobec ogromu innych potrzeb tylko w niewielkim procencie przeznaczone są na ochronę dziedzictwa kulturalnego. Problemu nie rozwiązuje także tworzenie funduszy ochrony zabytków wobec ograniczonych możliwości pozyskiwania środków. Natomiast stałe dotacje z budżetu państwa na remonty zabytków będących w gestii PGR przynoszą oczekiwane efekty. W oparciu o doświadczenia PGR należy szukać rozwiązań dla innych użytkowników.

Problem finansowania ochrony dóbr kultury ilustrują dane wydatkowania kwot w 1986 r. Z Centralnego Funduszu Rozwoju Kultury finansowano w tym roku prace budowlano-konserwatorskie w 839 obiektach /w tym w 94 pałacach, 76 dworach, 30 obiektach techniki, 379 zabytkach miejskich i 32 wiejskich, 123 sakralnych/, ponadto dofinansowano w ramach uchwały 179/78 400 obiektów /168 stanowiących własność państwową i spółdzielczą, 77 prywatną, 144 kościelną/, a w ramach rewaloryzacji staromiejskich zespołów finansowano 314 obiektów /głównie mieszkalnych i usługowych/. Nakłady na wymienione grupy wyniosły: 6.359.400 tys.zł - na remonty, 932 mil. - na uchwałę 178/78, 1.287.600 tys.zł - na rewaloryzację. Na konserwację ruchomych dóbr kultury przeznaczono - 759.000.- zł, na ochronę zabytków archeologicznych 196.100.000.- zł, parków i cmentarzy - 203.800.000 zł

Analiza nakładów i potrzeb na ochronę zabytków w latach 1984-1988 /zał.nr 1/ w sumach globalnych oraz w rozbiu na finansowanie poszczególnych działań /zał.nr 2/ wskazuje, że nastąpił w 1987 roku pewien wzrost nakładów w odniesieniu do architektury, budownictwa oraz rewaloryzacji, daleko jednak odbiegający od zapotrzebowania. W pozostałych działach: archeologia, cmentarze i ogrody, zabytki ruchome utrzymywał się stale w ciągu tych lat na podobnym poziomie, co wobec wzrostu cen faktycznie oznacza zmniejszenie nakładów.

Szczególną troską napawa minimalny wzrost dotacji z uchwały 179/78, co hamuje udział środków własnych użytkowników.

W sumie analiza powyższa ukazuje realny spadek dotacji /FRK/.

W tej sytuacji naczelnym zadaniem organów państwowych staje się tworzenie warunków sprzyjających ochronie realizowanej przez użytkowników, a głównym instrumentem tej polityki powinny być mechanizmy ekonomiczne prowadzące do finansowania ludzi /także instytucji/ użytkujących zabytki, a nie "kamienie".

Środki CFRK mają służyć utrzymaniu pomników narodowej kultury, stanowić jedną z zachęt i pomoc przy pracach konserwatorskich, studiach i badaniach. Mogą wspierać środki z budżetu państwa służące realizacji celów, polityki mieszkaniowej, mogą towarzyszyć kredytom i dotacjom, środkom budżetów terenowych, terenowym funduszom ochrony zabytków i środkom własnym użytkowników.

Załącznik nr 1

Analiza nakładów i potrzeb na ochronę zabytków

	Wnioski	Niezbędne potrzeby po analizie wniosków	Otrzymane środki	Różnica
1984	9.507.000.000	9.000.000.000	8.542.000.000	458.000.000
1985	13.188.000.000	10.700.000.000	8.220.000.000	2.480.000.000
1986	15.013.000.000	13.000.000.000	9.338.800.000	3.661.200.000
1987	16.948.000.000	15.122.000.000	11.276.000.000	3.806.000.000
1988	22.842.000.000	19.842.000.000	14.095.000.000	5.747.000.000

Załącznik nr 2

Przyznane środki z CFRK na ochronę dóbr kultury w latach 1983-1988

	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Ogółem w tyś.zł.	5.773.834	8.542.000	8.220.100	9.338.800	11.276.000	14.095.000
w tym:						
Architektura	3.517.569	5.106.870	4.866.088	6.159.600	7.837.900	10.081.000
Archeologia	94.650	172.180	161.996	196.100	202.300	232.200
Zabytki ruchome	381.970	565.970	560.412	559.700	612.000	841.000
Parki i cmentarze zab.	136.156	241.310	326.270	203.800	203.800	232.800
Rewaloryzacja	1.170.550	1.705.670	1.742.234	1.287.600	1.422.000	1.537.000
Uchwała 179	472.939	750.000	563.100	932.000	998.000	1.171.000

Kierunki i propozycje działań:

- Opracowanie zasad finansowania prac rewaloryzacyjnych wymaga podjęcia wspólnych prac przez Komisję Planowania, Ministerstwo Budownictwa i banki,
- wprowadzenie ulg podatkowych oraz obniżenie zobowiązań podatkowych i opłat za przejmowanie zabytkowych nieruchomości do zagospodarowania wymaga zmiany przepisów resortowych i nowelizacji ustaw,

- w zakresie działań doraźnych łagodzących niedobór środków na prace remontowo-konserwatorskie Ministerstwo Kultury i Sztuki proponuje:
- wydzielenie w CPR na 1988 r. 3.200 mln.zł i w latach następnych odpowiednich kwot na dofinansowanie rewaloryzacji zespołów zabytkowych w 11 miastach w ramach przedsięwzięć w zakresie gospodarki remontowej zasobów mieszkaniowych; wnioski w tej sprawie MKiS skierowało w czerwcu br. do Komisji Planowania i Ministerstwa Finansów,

- ujęcie w Narodowym Planie Społeczno-Gospodarczym na lata 1990-95 środków na kompleksową modernizację i rewaloryzację wybranych zespołów staroniejskich,
- udzielania corocznej dotacji z budżetu państwa w wysokości 1 miliarda zł na realizację dofinansowania w ramach uchwały RM 179/78,
- coroczne wydzielenie z puli kredytów bankowych na budownictwo jednorodzinne kwot przeznaczonych na remonty i odbudowę zabytków na cele mieszkaniowe, co umożliwiłoby wdrożenie ustaleń uchwały RM 179/78,
- umożliwienie w uzasadnionych wypadkach podniesienia normatywu kosztów 1 m² w budynkach zabytkowych przeznaczonych do remontu na cele mieszkaniowe przez spółdzielnie mieszkaniowe, co umożliwi pozyskanie kredytów bankowych,
- umożliwienie odprowadzania podatków od działalności gospodarczej fundacji działających na rzecz ochrony zabytków na konto CFRK lub terenowych funduszy ochrony zabytków w celu przeznaczenia ich na cele ochronne,
- utworzenie wzorem centralnego Funduszu Turystyki i Wypoczynku funduszu kredytowego ochrony zabytków z przeznaczeniem na kredytowanie prac remontowych i konserwatorskich obiektów zabytkowych; fundusz ten tworzyłyby podatki z działalności gospodarczej płacone przez przedsiębiorstwa pracujące na rzecz ochrony zabytków, których organem założycielskim jest minister kultury i sztuki /PKZ, Desa/; można pozyskać w ten sposób kwotę 2,5 mld złotych,
- umożliwienie przeznaczenia części wpływów dewizowych PP PKZ na Fundusz Rozwoju Kultury w celu zakupu środków konserwatorskich i technicznych niezbędnych w procesie ochrony.

6. WYKONAWSTWO PRAC KONSERWATORSKICH

Realizacja prac remontowo-konserwatorskich wymaga zróżnicowanych specjalności zawodowych i technik. Prawidłowe przygotowanie robót poprzedzają często interdyscyplinarne badania, których wyniki stawiają przed konstruktorami, projektantami i robotnikami wciąż nowe indywidualne wymagania. Sprawne prowadzenie prac zależy często od stosowania nieszablonowej organizacji, specjalnych technik i materiałów.

Wypracowanie interdyscyplinarnej metodologii badań, zasad projektowania, wykształcenie kadr i sposobów prowadzenia prac przy obiektach zabytkowych, stało się udziałem PP Pracowni Konserwacji Zabytków, którego organem założycielskim jest minister kultury i sztuki. Kryzysowa sytuacja w budownictwie ogólnym, braki i zła jakość materiałów nie pozostały jednak bez wpływu na jakość wykonawstwa, organizację i terminowość realizacji remontów prowadzonych przez PKZ.

W ostatnich latach prace remontowo-konserwatorskie obok PP PKZ prowadzą inne jednostki państwowe, spółdzielcze, rzemieślnicze i polonijne. Powstają również spółki i fundacje, które podejmują zróżnicowane usługi konserwatorskie, pośredniczą w organizacji zespołów autorskich w zależności od zapotrzebowania. Prace konserwatorskie przy obiektach ruchomych prowadzone są przez PP PKZ, PP Sztuka Polska, PP Pracownie Sztuk Plastycznych oraz spółdzielnie konserwatorów jak np. "Plastyka", "Ars Antiqua", "Nova" oraz przez firmy polonijne /1% wykonawstwa/.

W ostatnich latach w skali rocznej prace remontowo-konserwatorskie prowadzone są na ok. 1500 obiektach architektury zabytkowej. Z uwagi na wzrost kosztów remontów, braki środków finansowych następuje zjawisko koncentracji sił i środków na obiektach już remontowanych, co od kilku lat jest zalecane przez Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków. W ostatnich dwóch latach zmniejszyła się liczba obiektów remontowanych i mimo poszukiwania przez inwestorów tańszych niż przedsiębiorstwa państwowe wykonawców, proces ten będzie dalej postępował. Znaczny udział w wykonawstwie konserwatorskim mają nadal Pracownie Konserwacji Zabytków, pracujące w oparciu o ustawę o przedsiębiorstwie państwowym. Składają się one z 14 samodzielnych oddziałów terenowych podlegających zarządowi w Warszawie. PP PKZ posiada organizację samorządową tworzącą Federację Zw. Zaw. Prac. PKZ.

Z uwagi na duże rozproszenie placów budów, niskie wartości przerobowe i wiążącą się z tym krytyczną oceną dotyczącą wydłużających się terminów realizacji zadań a także podrażnianie kosztów remontów, minister kultury i sztuki w kwietniu 1984 r. postanowił, że PKZ nie będą podejmowały nowych tematów, a skoncentrują się na ukończeniu obiektów o przedłużających się cyklach remontowych /ponad 5 lat/. W konsekwencji od 1984 r. liczba obiektów remontowanych przez PP PKZ zmalała z 450 w 1984 r. do 354 w 1987 r. Pracownie Konserwacji Zabytków przedstawiają zróżnicowany poziom wykonawstwa. Korzystne i zadowalające efekty można zauważyć w oddziałach: szczecińskim, łódzkim, gdańskim, częściowo krakowskim i rzeszowskim. Plan perspektywiczny PP PKZ do roku 2000 zakłada wzrost zadań w zakresie krajowego obrotu globalnego z 10,2 miliarda zł w 1986 r. do 24 miliardów, tj. o 135%. Zatrudnienie z 8748 w 1986 r. wzrosło do 10.500 w 2000 r., tj. o 20%.

Obserwuje się niepokojące zjawisko odchodzenia z pracy w PP PKZ wyspecjalizowanej kadry do innych firm, głównie z uwagi na konkurencyjność plac i organizację pracy. Należy więc systematycznie prowadzić w przedsiębiorstwie wnikliwą analizę przyczyn takiego stanu rzeczy i przedsięwziąć skuteczne działania motywacyjne dla poprawy stabilności załogi.

Przyjęcie cen umownych stworzyło co prawda dla służby konserwatorskiej i inwestorów możliwość wyboru wykonawcy spośród PKZ i innych przedsiębiorstw budowlanych, uspołecznionych, spółdzielczych, rzemieślniczych i firm polonijnych, ale zobowiązuje to do posiadania dobrze przygotowanej służby inwestorskiej, orientującej się na bieżąco w sytuacji rynkowej. Funkcje te muszą być prowadzone przez specjalistyczne, kompetentne służby terenowe, konsekwentnie odciążające WKZ od sprawowania funkcji inwestorskich.

Do prac konserwatorskich przy zespołach zieleni i ogrodach odczuwa się znaczne trudności w pozyskaniu wykonawców. Istotnym działaniem na rzecz poprawy sytuacji w tym zakresie stało się powołanie specjalistycznej spółki "Arkadia" przy udziale Zarządu Ochrony Zespołów Pałacowo-Ogrodowych. Od bieżącego roku utworzono również Podyplomowe Studium Ochrony i Konserwacji Zabytkowych Zespołów Ogrodowych przy SGGW - Akademii Rolniczej w Warszawie.

Archeologiczne prace konserwatorskie realizowane są przez udziały ekip muzealnych i wyższych uczelni, jednak badania wyprzedzające w miastach

i przy obiektach architektury wykonują głównie wyspecjalizowane pracownice PP PKZ. Problemem w tym wypadku jest stały wzrost kosztów tych prac i znaczne trudności w opracowywaniu wyników i konserwacji pozyskiwanych, często niezwykle cennych zabytków kultury materialnej. Pozytywne wyniki w rozwiązywaniu problemów archeologicznej ochrony konserwatorskiej i podejmowaniu prac konserwatorskich daje tworzenie zespołów badawczo-konserwatorskich w archeologicznych ośrodkach konserwatorskich, funkcjonujących już w 5 województwach i uzupełniających prace specjalistycznych muzeów archeologicznych. Nie ma jednak możliwości powołania takich jednostek we wszystkich województwach i należy dążyć do stworzenia warunków, aby ośrodki te działały na terenie w wytypowanych 12 obszarach kulturowych.

Wprowadzony drugi etap reformy gospodarczej stawia na przedsiębiorczość i gospodarność posiadanymi środkami. Stwarza to jednakowe reguły postępowania tak po stronie inwestora, jak i wykonawcy. Ministerstwo Kultury i Sztuki jako dysponent CFRK jest zobowiązane do oszczędnego i racjonalnego gospodarowania funduszem i jest zainteresowane popieraniem konkurencyjności w wykonawstwie konserwatorskim. Rozwój tego wykonawstwa wymaga jednak odpowiednich kadr. W tym celu prowadzone są szkolenia konserwatorów i rzemieślników przez PP PKZ. Minister kultury i sztuki powołał pełnomocnika ds. rzemiosła, którego działalność przyczynia się do rozwoju rzemiosła artystycznego.

Polskie szkolnictwo konserwatorskie na poziomie wyższym służy przykładem dla wielu krajów. Studia stacjonarne i podyplomowe, szkolenia organizowane przez PP PKZ i Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków i muzea nie zaspokajają jednak wszystkich potrzeb. Koordynacji wymagają programy studiów na poszczególnych uczelniach. Oczekuje się powołania nowych wydziałów konserwatorskich w Gdańsku i Wrocławiu, w tym kształcących konserwatorów papieru, których brak jest szczególnie odczuwalny. Pracownicy konserwatorskie wyższych uczelni, muzeów i PP PKZ wymagają również wyposażenia w nowoczesny sprzęt i materiały konserwatorskie. Rozwiązanie problemu materiałów budowlanych o tra-

dycyjnym charakterze /cegła, dachówka itp./ jest szczególnie istotne dla prac remontowych prowadzonych przy zabytkach architektury. Minister kultury i sztuki wielokrotnie podejmował interwencje w sprawie ich jakości w Ministerstwie Budownictwa, Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej. Przeprowadzono takie rozmowy i spotkania z producentami materiałów ceramicznych. Resort kultury i sztuki popiera wszelkie inicjatywy ubiegających się o opinie producentów. Wyniki tych działań nie przyniosły jednak dotąd zadowalających rezultatów.

Ważniejsze kierunki działań do 1990 r.

- Ministerstwo Kultury i Sztuki będzie popierać tworzenie różnych form wykonawstwa remontowo-konserwatorskiego,
- prowadzone będą działania w celu stworzenia bazy dla powołania w latach 90-tych wydziałów konserwatorskich w Wyższej Szkole Sztuk Pięknych w Gdańsku, a w przyszłości we Wrocławiu,
- podjęte zostaną działania w celu uruchomienia przy Ministerstwie Kultury i Sztuki ośrodka, powołanego przed kilku laty i nie funkcjonującego, koordynującego programy studiów konserwatorskich i szkolenia kadr na bazie Zarządu Szkół Artystycznych,
- powołany zostanie w 1990 r. międzynarodowy ośrodek szkolenia konserwatorskiego w Krakowie, współpracujący z UNESCO i Grupą Roboczą Krajów Socjalistycznych,
- PP Pracownice Konserwacji Zabytków wdrażając II etap reformy prowadzić będą prace zmierzające do zwiększenia skuteczności działania, obniżenia kosztów i zwiększenia konkurencyjności, przy dalszym rozwoju działalności naukowo-szkolentowej,
- popierane będą wszelkie formy działalności gospodarczej podejmowane przez muzea, zmierzające do rozwoju usług konserwatorskich oraz badawczych, w oparciu o istniejące pracownice konserwatorskie.

Opracował zespół powołany przez
Generalnego Konserwatora Zabytków, wrzesień 1987 r.

III.

OCENA I KIERUNKI DZIAŁAŃ W ZAKRESIE REWALORYZACJI ZESPOŁÓW STAROMIEJSKICH

WIELKOŚĆ ZADAŃ I OCENA UWARUNKOWAŃ

Międzyresortowa Komisja ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich powołana uchwałą nr 101/78 Rady Ministrów z dnia 21.07.1978 r., dokonała wszechstronnego rozpoznania stanu i potrzeb zespołów staromiejskich w miastach historycznych:

- przebadano 1363 miejscowości, które posiadały prawa miejskie, opracowano wykaz 446 miejscowości wymagających różnych form rewaloryzacji zespołów staromiejskich,

- przeprowadzona w miastach analiza stanu technicznego budynków mieszkalnych z okresu przedwojennego wykazała, że na około 2,3 miliona mieszkań 600 tysięcy jest w złym stanie technicznym, wykluczającym opłacalność ich modernizacji, a około 1,2 miliona wymaga pilnych działań modernizacyjnych. W tej liczbie znajdują się obiekty zabytkowe w zespołach staromiejskich,
- analiza możliwości wykonawczych wykazuje, że potencjał remontowy wraz z konserwatorskim wynosi ok. 7% w stosunku do potencjału budownictwa nowych mieszkań, natomiast potrzeby domagają się zrównania tych potencjałów,

- analiza produkcji materiałów tradycyjnych jak cegła czy dachówka wykazuje katastrofalny spadek produkcji tych materiałów wynoszący poniżej 50 % produkcji cegły a poniżej 20 % produkcji dachówki w stosunku do roku 1973.

DOTYCHCZASOWY PRZEBIEG PROCESÓW REWALORYZACJI

- Podjęto cztery uchwały na szczeblu centralnym dotyczące podjęcia kompleksowych działań rewalityzacyjnych dla Sandomierza, Zamościa, Krakowa i Płocka,
- Międzyresortowa Komisja odbyła 31 posiedzeń wyjazdowych w miastach podejmujących proces rewalityzacji,
- w 65 miastach prowadzi się w miarę pozyskiwanych środków doraźne działania rewalityzacyjne uzyskując na przestrzeni ostatnich lat efekty od kilku do kilkudziesięciu zrewalityzowanych budynków,
- w ramach programu modernizacji mieszkań Ministerstwo Budownictwa, Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej przewiduje 5-10 % udziału rewalityzacji zabytkowych zespołów staromiejskich,
- dla usprawnienia działań projektowych i prawidłowego przygotowania procesów rewalityzacji opracowano szczegółowe wytyczne do planów województw, do planów gmin, planów ogólnych miast i planów szczegółowych,
- dla zapewnienia udziału resortów w procesie rewalityzacji Międzyresortowa Komisja opracowała dokument pt. "Współdziałanie resortów przy rewalityzacji i modernizacji zespołów staromiejskich", przedstawiony Komitetowi Społeczno-Politycznemu Rady Ministrów,
- niestety, podjęte działania nie uzyskały właściwego zaangażowania realizacyjnego, ponieważ zbiegły się ze zmianami organizacyjnymi w resortach administracji... i budownictwa... Wojewodowie zaś uzależnił swoje działania od uzyskanych środków z Centralnego Funduszu Rozwoju Kultury. Upowszechniło się obiegowe przekonanie, że Ministerstwo Kultury i Sztuki powinno ponosić ciężar ratowania zabytków i odnowy zespołów staromiejskich,
- analizując stan techniczny starej zabudowy miejskiej i porównując efekty remontów i rewalityzacji z potrzebami, trzeba stwierdzić, że zespołom staromiejskim zagraża totalna zagłada jeszcze w bieżącym wieku,
- w dalszym ciągu zachęty ekonomiczne preferują nowe budownictwo mieszkaniowe w stosunku do remontów, modernizacji i rewalityzacji. Dlatego też działania rewalityzacyjne nie mogą być planowo organizowane, są w miastach rozproszone i mimo dużych wysiłków władz lokalnych dają efekty niewspółmierne do podejmowanych inicjatyw,
- nie mogą przynieść satysfakcji wzorcowe osiągnięcia badawczo-projektowe, z uwagi na zbyt małe praktyczne efekty,
- nieskuteczność działań wynika z braku motywacji ekonomicznych w postaci systemu kredytowego, ulg podatkowych i innych zachęt umożliwiających właściwe bieżące utrzymanie zasobów i ich remonty.

Historyczne zespoły staromiejskie będące wartością kultury narodowej, w pierwszym rzędzie pełnią podstawowe funkcje mieszkaniowe i usługowe. Dlatego też ich rewalityzacja powinna być finansowana ze środków państwowych na utrzymanie zasobów komunalnych, a nie z Funduszu Rozwoju Kultury. Rewalityzacja oznacza właściwą gospodarkę miejską i obejmuje modernizację infrastruktury technicznej i społecznej, remonty i modernizację obiektów kubaturowych oraz zabudowę uzupełniającą i plombową. Rola resortu kultury powinna polegać na fachowej pomocy przy programowaniu i projektowaniu oraz na finansowaniu części prac budowlanych i czysto konserwatorskich.

Resort kultury, zdając sobie sprawę z zagrożenia zespołów staromiejskich, wystąpił z inicjatywą powołanej później przez Radę Ministrów - Międzyresortowej Komisji ds. Rewalityzacji Miast i Zespołów Staromiejskich, objął jej przewodnictwo, co zostało przyjęte jako zobowiązanie resortu kultury do remontowania zespołów staromiejskich.

KIERUNKI MIĘDZYRESORTOWYCH DZIAŁAŃ

1. Zaistniała sytuacja wymaga zasadniczej zmiany form działania. Wobec katastrofalnych zaniedbań i dramatycznego zagrożenia ruiną starych zasobów mieszkaniowych, remonty i modernizacja zespołów miejskich powinny stać się częścią programu rządowego rozwoju budownictwa mieszkaniowego.
2. Program ten powinien rozwijać trzy kierunki:
 - bieżącą konserwację i remonty budynków oraz infrastruktury technicznej,
 - planową modernizację zespołów staromiejskich przy pomocy sektora państwowego, uspołecznionego, zakładów pracy i prywatnego,
 - kompleksową rewalityzację wybranych kilku najcenniejszych miast zabytkowych, jako realizację wiodące w resortowych planach pięcioletnich, ujęte również przez Komisję Planowania przy Radzie Ministrów w planie krajowym i w budżecie państwa,
 - rozwinięcie programu rządowego powinno mieć miejsce w planach społeczno-gospodarczych wszystkich szczebli.
3. W ramach II etapu reformy gospodarczej należy wypracować bodźce ekonomiczne stanowiące zachętę do podejmowania działań remontowych i modernizacyjnych, a w szczególności:
 - przygotować system kredytowania osób prywatnych i fizycznych podejmujących inicjatywę rewalityzacji, stwarzając preferencyjne warunki w stosunku do nowego budownictwa mieszkaniowego. Warunki kredytowe powinny wyrównać uciążliwość jakie stwarza rewalityzacja jako nietypowa forma budownictwa. Warunki kredytowe powinny wprowadzić zdrową konkurencję w stosunku do działalności zarządów i dyrekcji rewalityzacji,
 - przepracować wskaźniki dla przedsiębiorstw remontowych w kierunku odwrócenia zainteresowania wykonawców rozbiórkami i wymianą elementów konstrukcyjnych.

Wskaźniki powinny przeciwdziałać wynikom prze-robowym opartym na ilości wbudowanych materia-łów - a wyraźnie preferować maksymalne zachowanie elementów istniejących,

- środki na nowe inwestycje mieszkaniowe w mia-
stach powinny być uzależnione od realizacji
programu remontów i modernizacji budynków
mieszkalnych,
 - wprowadzenie form kredytowych ułatwiających
lokatorom zawiązywanie spółdzielni mieszkani-
owych, obejmujących budynki czynszowe przeznac-
zone do rewaloryzacji oraz przeprowadzanie
procesów rewaloryzacji.
4. Warunki kredytowe dla procesów modernizacji i re-
waloryzacji powinny być porównywalne w stosunku
do nowego budownictwa mieszkaniowego, wliczając
koszty infrastruktury miejskiej.
 5. Należy doprowadzić do zniesienia lub złagodzenia
ograniczeń kosztu 1 m² powierzchni użytkowej
i ograniczeń normatywnych, które bank wprowadził
dla budownictwa osiedlowego i rozciąga również
na modernizację i rewaloryzację.
 6. Należy złagodzić wymagania, warunków technicz-
nych w budownictwie, do obiektów modernizowanych.
Wymagane powinno być jedynie nie pogarszanie wa-
runków technicznych przy modernizacji mieszkań
i budynków mieszkalnych w stosunku do stanu po-
przedzającego.
 7. Należy preferować formy modernizacji, zachowu-
jące pierwotną wielkość mieszkań ze względu na
wartość funkcjonalną i koszty modernizacji.
 8. Ze względu na prawidłowe funkcjonowanie zespo-
łów staromiejskich należy przeciwdziałać prze-
kształcaniu budynków mieszkalnych w zespołach
staromiejskich na inne cele.
 9. Należy zmienić przepisy prawa lokalowego, które
powodują przydzielanie zrewaloryzowanych mieszk-
kań w zespołach staromiejskich jedynie ludziom
legitymującym się dochodami poniżej minimum soc-
jalnego. Powoduje to często zasiedlanie luksus-
owych mieszkań przez margines społeczny o nie-
ujawnionych dochodach.
 10. Wprowadzić nowe zasady organizacji finansowania
bieżącej konserwacji budynków, umożliwiające

ograniczenie wysiłku organizacyjnego i finansowe-
go mieszkańców, użytkowników i właścicieli.

11. Należy stworzyć korzystniejsze warunki dla roz-
woju rzemiosła budowlanego dla potrzeb remontów
i modernizacji.
12. Należy stworzyć korzystniejsze warunki dla roz-
woju produkcji tradycyjnych materiałów budowla-
nych.
13. Dotychczasowe dofinansowanie remontów zabytko-
wych w ramach uchwały 179 Rady Ministrów z
Funduszu Rozwoju Kultury należałoby realizować
ze środków budżetu państwa.
Środki FRK służyłyby na finansowanie części prac
badawczych i konserwatorskich w procesie rewal-
oryzacji.
14. Właściwą realizację i koordynację ww. międzyre-
sortowych zadań powinna zapewnić Międzyresortowa
Komisja ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staro-
miejskich. Spełnienie tych oczekiwań wymaga roz-
szerzenia składu Komisji o:
 - Komisję Planowania przy Radzie Ministrów,
 - Ministerstwo Finansów,
 - Ministerstwo Pracy, Płac i Spraw Socjalnych,
 - Ministerstwo Ochrony Środowiska,
 - Komitet Turystyki,
 - Narodowy Bank Polski,Ze względu na znaczne podniesienie rangi Komisji,
bezpośrednią opiekę nad jej działalnością powinien
objąć wicepremier.
Zespół Ekspertów Komisji powinien rozszerzyć
swoją działalność o problematykę organizacyjno-
-finansową remontów, modernizacji i rewalory-
zacji miast.

Opracował dr arch. Janusz Stępkowski
dyrektor Zespołu Ekspertów Między-
resortowej Komisji ds. Rewaloryzacji
Miast i Zespołów Staromiejskich.

czerwiec 1987 r.

● WARTO PRZECZYTAĆ ●

OCHRONA ZABYTKÓW I KONSERWACJA

- Nieć H., Kowalski W.: Założenia polskiej koncepcji prawnej ochrony dziedzictwa architektonicznego, Kraków 1986
- Konferencja środowiskowa na temat: Problemy geotechniczne w rewaloryzacji zabytków; Kraków 18 czerwca 1986, Kraków 1986
- Ochrona obiektów muzealnych. Sympozjum konserwatorskie, Warszawa 2-4 X 1984, Warszawa 1986 /BMOZ t.80/

MUZEALNICTWO

- Krzemińska M.: Muzeum sztuki w kulturze polskiej, Warszawa 1987
- Laskowska M., Pawłowska-Wilde B.: Bibliografia zawartości wydawnictw muzeów w Polsce za lata 1973-1977. Druki zwarte i ciągłe, Warszawa 1986 /BMOZ t.79/

KATALOGI, INWENTARZE ZABYTKÓW

- Katalog zabytków sztuki w Polsce. T.4: Miasto Kraków. Cz.4: Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory 1. Warszawa 1987
- Inskrypcje grobów polskich w Paryżu, Montmartre, Saint Vincent, Batignolles, Warszawa 1986
- Katalog wystawy Muzeum Narodowego w Warszawie. Karl Friedrich Schinkel i Polacy. Warszawa 1987
- Srebro wrocławskie w zbiorach Muzeum Historycznego we Wrocławiu. Wrocław 1985
- Cieplowski S.: Napisy pamiątkowe w Warszawie XVII-XX w. Warszawa 1987
- Janicka-Krzywdą U.: Zabytkowe kościoły Orawy, Spisza, Podhala, Górców i Pienin. Kraków 1987

ARCHITEKTURA, URBANISTYKA I PLANOWANIE PRZESTRZENNE

- Adamczewski J., Treeck D., Kotyrba R.: Kraków - Bergamen. Kraków 1985
- Balara M.: Na południowych kresach: obrazy z przeszłości Spisza, Nowy Sącz 1987
- Bratislava - Kraków: Kulturowe dedičstvo - dziedzictwo kultury. Bratislava, Kraków 1986
- Grodziska-Ożóg K.: Cmentarz Rakowicki w Krakowie, Kraków 1987
- Hankowska R.: Włocławska bazylika katedralna, Włocławek 1986
- Kaczorowski B.: Świątynie Rzeczypospolitej, Warszawa 1987
- Majewski A.: Zamek w Niedzicy, Kraków 1987
- Rożek M.: Krakowska katedra na Wawelu. Przewodnik dla zwiedzających, Kraków 1986
- Rożek M.: Panteon narodowy na Skalce, Kraków 1987

SZTUKI PLASTYCZNE, RZEMIOSŁO, SFRAGISTYKA

- Chodyński A., Świdorska M., Zielińska M.:

- Oręż zdobiony XVI-XVIII w. ze zbiorów Wrocławia i Malborka, Malbork 1986
- Crespelle J.-P.: Montmartre w czasach Picassa: 1900-1910, Warszawa 1987
- Malarstwo Armenii, Warszawa 1987
- Stawicki S.: Papirusy tebańskie: antyczne źródło wiedzy o technikach artystycznych, Wrocław 1987
- Woźniak M.: Sztuka złotników toruńskich okresu manieryzmu i baroku, Warszawa 1987

HISTORIA SZTUKI

- Rutowska M., Serwański E.: Losy polskich środowisk artystycznych w latach 1939, 1945: architektura, sztuki plastyczne, muzyka i teatr: problemy metodologiczne strat osobowych, Poznań 1987.

● KALENDARIUM ●

- 18 VIII - Warszawa, sala wystawowa SARP - otwarcie wystawy "Cerkwie u podnóża Zachodnich Bieszczadów". Organizatorami byli: Oddział Warszawski Stowarzyszenia Architektów Polskich, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami i Instytut Sztuki PAN. Wystawa była czynna do 1 IX br.
- 12, 13 IX - Warszawa, Muzeum Przemysłu /oddział Muzeum Techniki, ul. Żelazna 51/53, d. Zakłady Norblina/ - Ogólnopolska Giełda Kolekcjonerska: z dziedziny historii techniki fotograficznej i filmowej. Organizatorami byli: Muzeum Techniki, NOT, Warszawski Klub Kolekcjonerów i Fotoklub Warszawski "OPTON".
- 14, 15 IX - Ciecuchówek, Dom Rolnika Spółdzielcy - konferencja naukowa pt. "Funkcje zabytku archeologicznego w edukacji społecznej". Organizatorami byli: Włocławskie Towarzystwo Naukowe i Katedra Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego.
- 21-23 IX - Gnieszno, konferencja naukowa poświęcona klasztorom cysterskim w Polsce zorganizowana przez Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu.
- 23 IX - Wrocław, Muzeum Archeologiczne - otwarcie wystawy "Ryty i mity. O symbolice popielnic twarzowych i światły odzyskane czyli mity w malarstwie współczesnym". Organizatorami byli: Muzeum Archeologiczne w Gdańsku i Muzeum Archeologiczne we Wrocławiu.
- 23 IX - Warszawa, SARP - Zarząd Sekcji Ochrony i Konserwacji Zabytków OW SARP zorganizował spotkanie pt. "Trójgłos na temat problemów konserwatorskich m.st. Warszawy". Głos zabrali: konserwator m.st. Warszawy mgr inż. arch. Feliks Ptaszyński, doc. dr hab. Andrzej Gruszecki z Instytutu Historii Architektury i Sztuki Politechniki Warszawskiej, a z ramienia Zespołu Ekspertów Międzyresortowej Komisji ds. rewaloryzacji miast mgr inż. arch. Irena Bardadin.
- 24-26 IX - Wieluń, Częstochowa - międzynarodowe sympozjum na temat muzeów regionalnych. Organizatorami byli: Muzeum w Wieluniu i Muzeum Okręgowe w Częstochowie.
- 24-26 IX - Wieluń, Częstochowa - międzynarodowe sympozjum na temat muzeów regionalnych. Organizatorami byli: Muzeum w Wieluniu i Muzeum Okręgowe w Częstochowie.

9-11 X - Łomża, Nowogród, Społeczny komitet obchodów 60-lecia Skansenu Kurpiowskiego im. Adama Chętnika w Nowogrodzie oraz Muzeum Okręgowe w Łomży zorganizowały sesję popularnonaukową z okazji 60-lecia tego skansenu.

14-16 X - Lublin, Uniwersytet im. Marii Curie-Skłodowskiej zorganizował sesję naukową poświęconą kulturze wielbarskiej.

"Wiadomości..." sygnalizują:

19-22 X - Lublin, Zamość, Kolejne zajęcia seminaryjne w ramach Studium Konserwatorstwa Archeologicznego /w dniach 19 i 20 X w Muzeum Okręgowym w Lublinie na Zamku, w dniach 21 i 22 X w siedzibie NOT w Zamościu/. Zajęcia połączone z objazdem terenowym po grodach czerwieńskich. Organizatorzy: Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Warszawie, Archeologiczny Ośrodek Badawczo-Konserwatorski w Lublinie i Wojewódzki Ośrodek Archeologiczno-Konserwatorski w Zamościu.

23 X - Łódź, Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego - sesja naukowa pt. "3 Maja w historiografii polskiej". Organizator: interdyscyplinarny zespół naukowo-badawczy "3 Maja w tradycji i kulturze polskiej".

29 X - Warszawa, Zamek Królewski. Jubileuszowa konferencja zorganizowana przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków z okazji 25-lecia działalności.

13,14 XI - Przemyśl, klasztor ss.benedyktynek - kolejne piąte seminarium z cyklu "Sacrum et decorum" pt. "Muzea kościelne i ich funkcja /artystyczna, naukowa i społeczna/ w kulturze narodowej". Organizatorem jest Oddział Rzeszowski SHS.

19-21 XI - Szczecin, dom kultury "Korał" - XXXVI sesja naukowa zatytułowana "Sztuka a technika" zorganizowana przez Zarząd Główny i Oddział Szczeciński Stowarzyszenia Historyków Sztuki.

26,27 XI - Poznań. Konferencja dyrektorów muzeów centralnych, autonomicznych i okręgowych.

2-4 XII - Katowice. Konferencja kierowników biur dokumentacji zabytków zorganizowana przez WOBiDZ w Katowicach i ODZ w Warszawie.

7-11 XII - Kazimierz Dolny. Zarząd Główny Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków organizuje doroczne ogólnopolskie szkolenie konserwatorów.

13,14 XII - Poznań. IHKM PAN organizuje ogólnopolską sesję naukową poświęconą badaniom nad wczesnym średniowieczem.

M **I** **C** **H** **a** **Ł** **K** **I**

Wszystko już było ...

Przewodnią myślą programów ochrony zabytków, sformułowanych obecnie, jest uspołecznienie procesu ochrony, zobowiązanie do odpowiedzialności użytkowników obiektów zabytkowych oraz zapewnienie działań administracji w zakresie tego, co jest własnością i dobrem publicznym.

Warto przypomnieć, że już w 1840 r. rajcy miejscy Krakowa uchwalili, że najwłaściwszą drogą ochrony dziedzictwa będzie egzekwowanie obowiązku dbania o kamienice od ich właścicieli, natomiast powierzenie magistratowi - ulic, placów i posesji. Czy warto było tyle lat stracić na rozważania, aby dojść do takiej samej słusznej idei? Można by rzec: lepiej późno niż wcale ...

/m/

Numer specjalny "Wiadomości Konserwatorskich" przygotowali M.Konopka i U.Zielińska. Adres dla korespondencji: Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Zarząd Główny, ul. Szwoleżerów 9 00-404 Warszawa